

УНИВЕРЗИТЕТУ НОВОМ САДУ
ПОЉОПРИВРЕДНИ ФАКУЛТЕТ

ВЕТЕРИНАРСКА ЕТИКА

ВЕТЕРИНАРСКА ЕТИКА

Проф. др Зденко Каначки
Доц. др Марија Пајић

Проф. др Зденко Каначки
Доц. др Марија Пајић

Проф. др Зденко Каначки
Доц. др Марија Пајић

ВЕТЕРИНАРСКА ЕТИКА

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПОЉОПРИВРЕДНИ ФАКУЛТЕТ

Нови Сад, 2019.

ЕДИЦИЈА ОСНОВНИ УЏБЕНИК

Оснивач и издавач едиције

*Пољопривредни факултет, Нови Сад
Трї Доситеја Обрадовића 8, 21000 Нови Сад*

Година оснивања
1954.

Главни и одговорни уредник едиције

*Др Недељко Тица, редовни професор
Декан Пољопривредног факултета у Новом Саду*

Чланови комисије за издавачку делатност

*Др Љилана Нешић, редовни професор, председник
Др Бранислав Влаховић, редовни професор, члан
Др Милица Рајић, редовни професор, члан
Др Нада Плавша, редовни професор, члан*

Аутори
Др Зденко Каначки, ванредни професор
Др Марија Пајић, доцент

Главни и одговорни уредник
Др Недељко Тица, редовни професор
Декан Пољопривредног факултета у Новом Саду

Уредник
Др Марко Цинковић, ванредни професор
Директор Департамента за ветеринарску медицину

Рецензенти
Др Нада Плавша, редовни професор
Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет

Др Ненад Стојанац, доцент
Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет

Издавач
Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет, Нови Сад

Забрањено прештампавање и фотокопирање. Сва права задржава издавач.

Штампа: ЈП „Службени гласник“, Београд

Штампање одобрио: Комисија за издавачку делатност,
Пољопривредни факултет, Нови Сад.

Тираж: 20

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

619:614.253(075.8)

КАНАЧКИ, Зденко, 1977–

Ветеринарска етика / Зденко Каначки, Марија Пајић. – Нови Сад : Универзитет, Пољопривредни факултет, 2019 (Београд : Службени гласник). – IX, 83 стр. : илустр. ; 30 см. – (Едиција Основни уџбеник / [Пољопривредни факултет, Нови Сад])

Тираж 20. – О ауторима: стр. 83. – Библиографија: стр. 79–81.

ISBN 978-86-7520-455-8

1. Пајић, Марија, 1978– [аутор]

а) Ветеринарска етика
COBISS.SR-ID 276816908

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПОЉОПРИВРЕДНИ ФАКУЛТЕТ

Проф. др Зденко Каначки
Доц. др Марија Пајић

ВЕТЕРИНАРСКА ЕТИКА

Нови Сад, 2019.

ПРЕДГОВОР

Настава из предмета Ветеринарска етика, на студијском програму интегрисаних студија Ветеринарске медицине, одвија се у првом семестру. Разлог за ово је што је, већ на самом почетку школовања будућих доктора ветеринарске медицине, неопходно формирати адекватан приступ који ће им омогућити препознавање, сагледавање, разматрање могућности и доношење одлуке при решавању биоетичких проблема. Ова чињеница представља велику одговорност за ауторе овог уџбеника. Аутори стављају посебан акценат на начин на који се ови проблеми решавају и то на ситуацијама из актуелне ветеринарске праксе. Да би се то могло постићи наведени су одређени примери, без претензије да се залази у домен предмета на којима се они детаљно проучавају. Такође, материја у овом уџбенику представља полазну тачку и за разматрање других биоетичких питања.

Овај уџбеник је, пре свега, намењен студентима студијског програма Ветеринарске медицине, али га могу користити и студенти сродних студијских програма као допунску литературу. Поред њих, њега могу користити и студенти последипломских студија, као и стручњаци из области ветеринарске медицине, а који се у свом усавршавању и свакодневном раду сусрећу са бројним биоетичким питањима. На крају, али не мање битно, овај уџбеник могу користити и сви они који желе да се боље упознају и схвате тежину задатка који пред собом имају доктори ветеринарске медицине, да разумеју начин на који они приступају одређеној проблематици и начин доношења одлука.

Нови Сад, 2019. године

Аутори

ЗАХВАЛНОСТ

Приликом рада на припреми овог уџбеника велика подршка и ослонац био нам је др Зоран Рашић, редовни члан Академије ветеринарске медицине Српској ветеринарској друштва, директор Ветеринарској специјалистичкој институцији „Јагодина“, некадашњи председник Ветеринарске коморе Србије и наставник на смеру Ветеринарска медицина Пољопривредној факултету у Новом Саду на предметима Судска ветеринарска медицина и Законски прописи у ветеринарској медицини, који је директно био укључен у израду данас важеће Кодекса ветеринарско-медицинске етике, коме се овом приликом искрено захваљујемо.

Захвалношћу дујемо и Вуку Арсеновићу, мајураницу Ботословије Свете Саве у Београду, сада студенту социологије на Филозофском факултету Универзитета у Београду који нам је, као вршњак наших будућих студената, дао своје виђење уџбеника и тиме помогао да га уобличимо у коначну форму и још више приближимо нашим студентима.

Аутори

САДРЖАЈ

1.0 Увод	1
1. Део: Општи и историјски аспекти етике и деонтологије	
2.0 Општи појмови.....	9
3.0 Етичке теорије.....	16
2. Део: Етика и деонтологија у ветеринарској медицини	
4.0 Доктор ветеринарске медицине и општа етичка начела	21
5.0 Моралност у раду и професионална етика.....	23
5.1 Кодекс ветеринарско-медицинске етике	24
5.2 Лични и професионални изазови.....	29
5.3 Дисциплинско-етички правилник	32
6.0 Стручне, професионалне и друге организације ветеринара у друштву	33
6.1 Српско ветеринарско друштво	33
6.2 Ветеринарска комора Србије.....	36
6.3 WVA - Светска ветеринарска асоцијација	38
6.4 FVE - Федерација ветеринара Европе.....	38
6.5 OIE – Светска организација за здравље животиња	39
6.6 FECAVA - Европска федерација ветеринара мале праксе.....	39
6.7 WSAVA - Светска ветеринарска организација за мале животиње	40
7.0 Етички аспекти огледа на животињама	41
7.1 Институционална заштита добробити огледних животиња.....	43
7.2 Улога Етичке комисије.....	44
8.0 Еколошка етика – морални разлози очувања човекове животне средине.....	47
8.1 Еколошка дискриминација.....	52
8.2 Еколошке болести.....	52
9.0 Права животиња.....	54
10.0 Етички аспекти нових технологија у ветеринарској медицини.....	58
10.1 Генетички инжињеринг – етички аспекти.....	59
10.2 Клонирање – етички аспекти.....	61
11.0 Етички аспекти спортских такмичења у којима учествују животиње	64
11.1 Етика спортског такмичења.....	64
11.2 Животиње у спорту.....	64
11.3 Коришћење допинга, стимуланса и других недозвољених супстанци...66	
12.0 Еутаназија	69
12.1 Еутаназија у ветеринарској медицини.....	69
13.0 Добра ветеринарска пракса – пословна етика.....	73
13.1 Систем управљања квалитетом унутар ветеринарске организације.....	74
14.0 Уместо закључка	76
14.1 Ветеринарска заклетва.....	76
15.0 Литература.....	79
О ауторима.....	83

1.0 Увод

Сваки студент студијског програма ветеринарске медицине се већ на почетку свог школовања сусреће са пирамидом знања у медицинским наукама. Основу овог великог здања чине основни предмети и низ предклиничких предмета који представљају, ако се добро савладају, полазну тачку за клиничке предмете и предмете у вези са хигијеном, безбедношћу и квалитетом хране анималног порекла. Овакав поредак предмета, који су сложени у један линеаран, логички низ, даје студентима, будућим докторима ветеринарске медицине, изузетно моћно оруђе у руке. Међутим, поједини предмети наизглед одскачу из овог низа и често могу да створе недоумицу зашто се они проучавају и које је њихово место у пирамиди медицинских наука. Један од таквих предмета, а са којима се студенти сусрећу већ у првом семестру, је и Ветеринарска етика. Одговор на питање зашто се ови предмети проучавају се свакако не може дати само у једној реченици или уводу овог уџбеника. Он ће се провлачити изнова кроз свако поглавље и бити сагледан из различитих аспеката, а због обима у коме се изводи настава на овом предмету свакако ће поједини сегменти остати на самом студенту да их препозна у току свог школовања и током професионалне каријере.

Од 1761. године када је у Лиону (Француска) основана прва висока ветеринарска школа у свету, на иницијативу Клод Бужелата (Claude Bourgelat, 1712-1779), на студијама ветеринарске медицине посвећује се посебна пажња ветеринарској етици, као специфичној области практичног знања, понекад познатој као „примењена етика“.

Ветеринарска професија у свету спада у ред такозваних „уређених професија“. То значи да на светском, а пре свега на европском нивоу, постоје специјализоване асоцијације које се баве дефинисањем и увођењем стандарда у системе образовања стручњака из ове професије. Таква асоцијација у Европи је ЕАЕВЕ (European Association for Establishment of Veterinary Education), која данас окупља преко 100 факултета ветеринарске медицине из Европе. Један од резултата активности ове асоцијације је и *Листа препоручених значајних вештина на дан дипломирања*, која се још назива и „вештина првог дана“. У њој су наведене вештине којима би сваки ветеринар требало да влада оног дана када добије диплому. Листа представља Анекс IV документа који носи назив SOP (Standard Operating Procedure), на основу којег се врши евалуација и акредитација факултета ветеринарске медицине на европском нивоу. У делу Анекса који се односи на Опште професионалне вештине и особине, између осталог, наведено је да „Дипломирани ветеринар треба да буде свестан етичких одговорности ветеринара у вези са индивидуалном бригом о животињи и односом са клијентом, као и свог могућег утицаја на животну средину и друштво у целини“.

Друга половина 20. века и почетак 21. века се одликују наглим повећањем популације људи на планети Земљи. Оваква тенденција условљава потребу да се наука и технологија интензивно развијају, како би се максимално могли искористити расположиви ресурси. У оваквој ситуацији, питање „шта је могуће?“ све више замењује питање „шта је исправно/добро?“ Многе науке су на ово дале

одговор који је углавном био ограничен само на одређену целину. На овај начин су питање и одговор релативизовани пошто су се односили на издвојени део система.

Према прихваћеном ставу, наука и технологија нуде наду за решавање већине животних проблема у нарочито развијеним друштвеним системима. На сличан начин и решење биомедицинских проблема се тражи у изналажењу нових средстава и техника у циљу унапређења квалитета живота и здравља. Овај процес се доживљава као јасно усмерен и без логичких замки. Међутим, класичан пример који ову тврдњу оповргава може бити погрешна примена и злоупотреба антимикуробних средстава. Оваква употреба ових лекова, довела је до изузетног пораста резистенције (отпорности) микроорганизама и настанка сојева који могу изазвати врло тешка и фатална обољења. Поред овога, јавља се и читав низ других нespoјава као што је развијање различитих облика алергијских реакција. Посебну одговорност за ово носе доктори ветеринарске медицине који кроз употребу ових препарата индиректно утичу на ове појаве у хуманој медицини. На тај начин једна наизглед врло логична тврдња да је здравље универзално добро, а болест универзално зло, добија и своју другу страну – здравље једне јединке или групе сада представља болест и патњу неких других јединки у будућности.

Постоји низ сличних примера, како у хуманој, тако и у ветеринарској медицини. У тим случајевима наука престаје да буде врховни судија и добија само улогу сведока, односно, вештака који даје свој исказ или мишљење, а оставља неком другом да донесе непристрасну пресуду у циљу опште добробити. Међутим, у пракси су те улоге сведока и/или вештака и судије често интегрисане у једну личност, личност доктора ветеринарске или хумане медицине. Ветеринар не може да избегне уплетеност у етику, јер оно што чини и оно што не чини, увек је могући предмет етичке процене. Ово захтева да поред широког познавања струке и научне утемељености свог деловања морају увидети и шири аспект свог деловања и одговорност коју за то носе, како законску тако и моралну.

Суочени са свакодневном потребом доношења оваквих одлука поставља се питање како можемо бити сигурни да су оне исправне. Као што је у претходном примеру истакнуто, многи од наших садашњих биомедицинских проблема су резултат одлука које су неке претходне генерације медицинских стручњака, али и стручњака из других области, доносиле у доброј вери и намери. Уствари, многе од тих одлука имале су веома делотворне последице када су донете, али су неке од њих имале и погубне последице. Иста таква аналогија може да се изведе и за сваког појединца који доноси одлуку у једном тренутку, на бази до тада познатих чињеница, а тек касније увиђа и друге последице које таква одлука са собом носи. Како је онда могуће да будемо сигурни да одлука, коју доносимо у сличном маниру, неће имати подједнако двосмислене последице? Одговор лежи у томе да је једини разуман потез учинити корак у назад и размислити о самом процесу доношења наших одлука.

Филозофска етика и њени примењени облици, као што је ветеринарска етика, представља управо чињење тог корака уназад. Ово је наизглед у супротности са начином размишљања једног стручњака или научника, али нам управо тај начин омогућава да ово „изгубљено“ време касније надокнадимо минимализујући штетне последице које такво деловање може имати и чије би исправке биле тешке или немогуће. Оваква примена етике у пракси захтева свесно искорачивање из властитог живота и окружења како бисмо могли да створимо представу о начину живота какав би требало да водимо и како би требало да делујемо. Ово значи да

свака одлука и деловање морају имати и своју практичну компоненту, засновану на стручности, али и апстрактну компоненту, засновану на томе како одлучујемо и шта вреднујемо.

Третирање биомедицинских проблема искључиво као научних и стручних, такође, са собом носи и опасност од тога што живи системи својом изузетном сложености, још увек, у великој мери превазилазе постојеће техничке и спознајне капацитете. Наука ужива велико поверење као крајњи ауторитет по питањима знања и истине али увек треба имати на уму да колико год далеки хоризонти били, они још увек постоје и ограничавају могућност сагледавања целокупне ситуације. Мора се нагласити да наука није увек вредносно неутрална у оном степену у којем се то обично претпоставља, што свакако може нарушити њену објективност. На пример, економски фактори играју значајну улогу при решавању бројних спорних питања. Класични пример је овладавање новим технологијама, као што су генетички инжињеринг или клонирање. Финансирање истраживања у овим областима је увек условљено потенцијалним материјалним добитком. На тај начин је много више потенциран позитиван аспект неке нове технологије, док истраживања нежељених дејстава обично касне за њима. Слично се третирају и проблеми који су у вези са еколошком проблематиком. При доношењу важних одлука у овој области, политичка елита често користи економски аспект као основни вид аргументације.

Често се може чути и тврдња да економија, као друштвена наука, пружа објективну методологију за анализирање исплативости одређеног деловања по друштво у целини. Међутим, основни економски појмови, као што су корист, трошкови, добит и лични интерес, повлаче са собом етичке претпоставке које се могу оспоравати. Наравно, економски фактори који утичу на доношење одлуке на нивоу заједнице у целини се свакако пресликавају и на доношење одлука сваког појединца. Ово не мора бити, и није, негативан аспект деловања. Свакако да између свих мотива које неко лице има да се бави ветеринарском делатношћу, материјални разлози увек долазе на високу позицију. Међутим, опасност лежи у томе да они могу засенити и онемогућити објективно доношење одлуке. Често врло танка линија раздваја две наизглед исправне опције. Примера у свакодневной ветеринарској пракси, свакако, има много, од избора терапије, до одлуке да ли ће она бити настављена или ће бити извршена еутаназија. Посебна одговорност свакако лежи на особама које се баве безбедношћу и квалитетом хране анималног порекла, а чији је свакодневни посао одржавање баланса између сигурности и исплативости. Човек данашњице, налази се у дилеми моралног и егзистенцијалног, а та дилема има посебно значење у ветеринарској медицини. Очување високог нивоа етике у свакодневном раду, императив је ветеринарског звања.

Образовање, континуирано стручно усавршавање, однос према колегама и институцијама су свакако значајан фактор који условљава сваког појединца да у одређеној ситуацији одреагује на одређени начин. Врло често се, током процеса образовања, запада у грешку да се стручне чињенице, до којих се дошло дуготрајним научним истраживањем, схватају искључиво као маса тачних, неприкосновених информација. Овде се полази од претпоставке да, ако наука открива чињенице, оне морају бити објективне. На тај начин се у науку гледа као у врховни ауторитет и меру свега постојећег. Међутим, као што је већ споменуто, бројни фактори могу помутити апсолутну објективност научног истраживања, што са собом повлачи и погрешну интерпретацију у пракси. Такође, само познавање чињеница не мора нужно довести и до њихове адекватне примене. Значајну брану

оваквој „деформацији“ практичног знања представља континуирано усавршавање, дељење нових информација и несебичан однос према професионалном окружењу. Од кључне важности за успешно бављење ветеринарском делатношћу је „целоживотно усавршавање“ које се у литератури веома често означава са „LLL” или „3L“ што су почетна слова енглеских речи „lifelong learning”. Садашњост и будућност зависе од учења нових навика и новог начина посматрања старих проблема. На овај начин сваки појединац изнова преиспитује своја знања и вредносне ставове и умањује могућност да га они доведу до стручне грешке. Стручна и научна удружења, издаваштво, научни и стручни скупови представљају основу добре праксе и изграђивања сваког појединца као стручњака и као личности.

Једно од увек актуелних етичких питања у биомедицинским истраживањима представља употреба огледних животиња. Стручњаци из области ветеринарске медицине су свакако у првим редовима када је потребно деловати у овој области, било као лице директно укључено у извођење огледа, било као лице задужено за добробит животиња на којима се оглед изводи. Садашње схватање је да се огледи на животињама још увек не могу у потпуности елиминисати и да су они оправдани уколико се њима долази до нових сазнања која имају одређени степен научне и практичне вредности. Доктори ветеринарске медицине су на овај начин још увек „осуђени“ да, по потреби, могу да заступају и интересе струке и науке али и интересе огледних животиња. Ово је један од очигледних примера који указују на то да је једнострано доношење одлука скоро увек осуђено на неуспех. Да би овакве одлуке могле бити објективне, основана су посебна тела – етичке комисије чији је задатак да омогуће доношење објективног суда.

Питер Сингер у књизи „Ослобођење животиња“ каже: „Филозофија треба да доведе у питање основне претпоставке овог доба. Критички и брижљиво промишљати о ономе што већина нас узима здраво за готово јесте, верујем, главни задатак филозофије, и задатак који филозофију чини вредну утрошеног времена.“

Поједина поглавља овог уџбеника представљају основ за расправу о етичким аспектима разних актуелних питања данашњице. У њима су изнети различити ставови, као и аргументи за или против њих. Циљ овога јесте да се студенти наведу да критички размишљају и користе аргументе у грађењу свог мишљења.

Наравно, ни један уџбеник не може покрити све ситуације и дилеме које се намећу у свакодневном раду и животу доктора ветеринарске медицине. Многе одлуке ће морати бити донесене, врло често у тешким околностима, а за њихове последице сносиће се и морална и законска одговорност. Немогуће је имати припремљене одговоре на сва питања која се могу јавити, али је могуће имати изграђен систем вредности и утврђен начин одлучивања. То је, можда, уједно и најсажетији одговор питања зашто се Ветеринарска етика проучава и зашто је њено место на самом почетку „формирања“ доктора ветеринарске медицине.

„Врлина је знање.“ – Сократи

„Знање је моћ коју треба ценити.“

„Морал је погон точкова медицине којим управља знање.“

„Хуманост и знање чине ветеринара племеним.“

„Савестан ветеринар без знања је бескорисан, ветеринар са знањем, а без савести је опасан.“

1. Део

Општи и историјски аспекти етике и деонтологије

2.0 Општи појмови

Етика је реч грчког порекла од два врло сродна термина: етхос (грч. ἦθος) – обичај и односи се на спољашње радње и етхикос (грч. ἠθικός) – морал што се односи на унутрашња својства и одлуке. Као наука, етика или морална филозофија представља грану филозофије чији је циљ одређивање разлике између доброг и лошег понашања односно поступака, анализирањем моралних одлука и деловања. Укратко, етика се може дефинисати као наука која за свој циљ има испитивање морала. Морална филозофија настоји да реши питања људске моралности путем дефинисања концепата као што су добро и зло, исправно и погрешно, врлина и порок, правда и злочин. Она се односи и на област моралне психологије. У складу с тим, етика се може дефинисати и као наука о моралу, његовим изворима и развоју, о начелима и нормама људског понашања и делања, о њиховој улози у друштвеном и приватном животу човека.

Заједно са естетиком, етика спада у заједничку област филозофије која се назива аксиологија или теорија вредности. Аксиологија (грч. ἄξιος, аксиос – вредан; λόγος логос – наука), је грана филозофије која проучава вредности у најширем смислу и одређењу тог појма. Она испитује шта је вредност уопште, тражи основно и опште у свим облицима вредности свести, моралу, уметности, праву, политици итд. Такође, испитује и узајамне односе и функције вредности у друштвеном животу.

Етика се може поделити на теоријску и практичну (нормативну етику). Задатак теоријске етике је да анализира и објасни морал. Практична етика формулише принципе и правила којима људи треба да се руководе при свом деловању. Практична етика се може поделити на општу (основне моралне норме) и специфичну (регулише односе у посебним групама – прецизира се у облику кодекса). Уско је повезана са правним одредбама и са њима чини целину.

Једно од основних начела модерне етике представља поштовање живота, те се на темељу овога развијају и уже области као што су биоетика и медицинска етика.

Морал (лат. mos, moris - навика, обичај) је група општеприхваћених друштвених норми, представа о добру и злу, које одређују понашање људи у заједници вреднујући га као добро или лоше. Морал је критеријум који се примењује на поступке и дефинише се као облик друштвене свести, систем обичаја, навика, норми. Може се рећи да је морал настао још у првобитној људској заједници. Током своје еволуције, човек је, најпре, живео у малим групама где је било потребно ускладити своје потребе са потребама других па су формирана правила људског понашања. Обичај је најстарија форма регулисања друштвених односа. Бројна правила понашања су настајала стихијски или у вези са култом и магијом. Ти обичаји су временом изгубили на својој сврсисходности, али су прерасли у моралне норме. Основна карактеристика моралних норми је њихова обавезност како према друштву (споља), тако и индивидуално (унутра).

Централне вредности морала су: добро, исправно и праведно. Основни морални императив се може сажети у једној тврдњи – „чинити добро, не чинити зло“. Међутим, морал је релативан, јер није исти у свим друштвеним групама и

историјским периодима. Моралне норме се с временом мењају, а као и обичаји – традиционално се преносе. Различита друштва имала су у различитим периодима различите моралне вредности између којих се често може повући заједнички именитељ. Према гледању на различитост вредности морала, може се разликовати морални релативизам, морални апсолутизам и морални универзализам.

Морално (општеприхваћене друштвене норме) не мора бити увек и етично (оно што је опште добро). Реч морал се може употребити у вредносно-неутралном смислу или у вредносно одређеном смислу (супротност неморалу). Процењивање морала или морални суд се доноси на основу поступака, расуђивања, понашања или уопште карактера неког човека.

Због потребе да се регулише понашање људи, држава одређује правне норме, чије непоштовање се санкционише. Правне норме се по свом садржају разликују од моралних. Правна радња може да буде исправна, али не мора нужно да буде и морална, па због тога морална дужност и правна обавеза нису увек у складу. Могуће су и ситуације када су правне норме на вишем етичком нивоу у односу на поједине моралне системе.

Прекршај моралних и правних норми углавном изазивају реакцију друштва. Међутим, санкције за прекршај правних и моралних норми се разликују. Морална санкција може бити индивидуална (унутрашња; рецимо грижа савести) и друштвена (спољашња; презир, па чак и искључење из друштва). Правим моралним чином се може сматрати онај који је учињен из моралних убеђења, а не из страха од санкција или због стицања друштвеног угледа.

Свест је способност да се свесно поступа и она је предуслов морала. То је интелектуална функција која омогућава да се уочи веза између поступака и последица. У филозофији је ово један је од основних онтолошких проблема. Онтологија (грч. τό ον- биће, битак и λόγος - учење, реч, закон) је филозофска дисциплина чији је предмет проучавања биће и његова општа, фундаментална и конститутивна одређења. Однос између бића и свести представља релацију између материјалног и психичког, реалног и духовног. Свест представља знање о непосредном доживљају себе, стање непосредног спознавања. Може се направити разлика између самосвести (оно што сам ја) и свести (оно што је свет око мене). У теорији сазнања свест представља усмереност на садржаје спознавања. Теорија сазнања (епистемологија, гносеологија) је област филозофије која истражује могућности и крајње домете људског сазнања.

У психологији, свест је у најопштијем значењу свеукупност властитих психичких доживљаја (опажаји, сећања, мишљење, представе, асоцијације, осећања, потребе и сл.) које смо у стању непосредно да опазимо интроспекцијом и релативно јасно опишемо или на други начин изразимо. У психолошком смислу свест је исто што и доживљавање уопште, свеукупност психичких процеса, субјективни живот појединца и његова самоопажања околине.

У социологији, свест је систем уверења, представа, ставова, вредности и знања, настао под утицајем традиције и социокултурних чинилаца, који припада једном колективу, друштву или друштвеном слоју (друштвена свест, класна свест, национална свест). Дефинише се и као реалност психичког која обухвата садржај чулних података и перцепција. Представља стечена знања и навике, усвојене вредности, ставове и уверења грађана о некој појави.

Систем заједничких ставова, уверења, и вредносних система људи у једном друштву представља **колективну свест**. Она одређује начин мишљења и понашања индивидуа у одређеној културној и социјалној заједници. Овим се могу објаснити многе друштвене појаве и понашања људи, јер колективна свест обликује индивидуалну.

Савест (суперего, над-ја) се дефинише као морална самооцена – морални суд о самом себи. Савест је склоност, интуиција или суд која помаже у разликовању доброг од лошег. Морални суд може се извести из вредности и норми (принципа и правила). Најчешће коришћене метафоре за савест, јесу: „унутрашњи глас“ и „унутрашња светлост“. Савест се, у психолошком смислу, често описује као фактор који доводи до осећања гриже савести. Грижа савести се јавља у ситуацијама када појединац учини неко дело против сопствених моралних вредности. Савест представља и значајан концепт у праву.

Секуларни или научни погледи виде порекло људског капацитета за савест као вероватно генетички одређеног, док је садржај савести предмет учења, који бива усвојен кроз процес социјализације. Религијски погледи на савест, третирају је као повезану са моралом утканим у свако људско биће и/или са божанством, где се одступање од моралних норми поистовећује са одступањем од Бога, као универзалног добра.

Постоје различити облици савести. Права (коректна) савест подразумева да се поступци процењују као добри у складу са личним моралним карактером и моралним законима друштва. Лажна (погрешна) савест процењује поступање као добро и корисно, иако је у супротности са моралним нормама. Збуњена савест постоји код особа које нису у стању да се одреде, јер верују да ће свакако погрешити, док се бојажљива савест огледа у проналажењу грешака и у оним случајевима када оне не постоје.

Интелигенција (разум) или интелект (лат. *intellectus*) је способност да се схвате појаве које се дешавају и да се уоче везе између предмета и појава – способност извођења закључака. Она подразумева учење из искуства, сналажење у новим ситуацијама, разумевање нових околности и коришћење стеченог знања при решавању новонасталих задатака. Већина психолога сматра да је способност адаптације у окружење кључан елемент интелигенције. Адаптација укључује промене у самом себи, али може да значи капацитет за промену окружења, па и проналажење повољнијег окружења. Успешно прилагођавање се базира на когнитивним процесима, као што су: перцепција, учење, памћење, расуђивање и решавање проблема.

Осећање (емоција) је сложено психофизиолошко искуство које настаје под деловањем унутрашњих и/или спољашњих фактора. Постоји 6 основних или примарних осећања које сви људи испољавају на сличан начин без обзира на културолошке разлике, а испољавају их и неке животиње. То су радост, туга, страх, љутња, гађење и изненађење. Сва остала осећања, тзв. сложена или секундарна осећања, изведена су из њих. Осећања чине део еволуционог наслеђа и служе прилагођавању тако што доприносе општој свесности и олакшавају друштвене комуникације. Осећање у смислу осећања моралне дужности постоји када индивидуа усваја моралне норме свесно, а не зато што је принуђена.

Саосећање (емпатија) представља свест о осећањима других, тј. способност човека да буде забринут или доживљава иста осећања као и други који се налазе у

некој ситуацији, иако он сам није у тој ситуацији. Саосећање омогућава сагледавање последица неког деловања на друге особе, као и разумевање њихових реакција у тим околностима.

Спиноза, за ког се тврди да се у животу искључиво води разумом, сматра да када говоримо о саосећању, изричито говоримо о човеку који живи према вођству разума. Јер ко није покренут разумом, ни саосећањем, да другима помаже, тај се, с правом назива нечовеком. Јер он изгледа несличан човеку.

Саосећање (*misericordia*) јесте љубав у оној мери у којој се човек радује срећи другог човека, а жалости због његове несреће.

Саосећање се директно супротставља суровости, која је највеће зло, егоизму, који је начело свих зала, и води нас сигурније од сваке верске заповести или филозофске максиме.

Већина наших врлина везује се за људе, али саосећање је универзално свим бићима која могу да пате. Ако имамо дужности према животињама, то је пре свега захваљујући саосећању, и по томе је саосећање можда најуниверзалнија врлина.

Саосећање је, дакле, посебна врлина која нас не отвара само према читавом човечанству, него и према свим живим бићима, или барем према онима која пате.

То што човек може и мора бити хуман и према животињама, најјаснија је супериорност коју човечанство може себи да припише, под условом да је остане достојно.

Воља је неопходан субјективан услов моралности. Представља сврсисходне акције усмерене према испуњењу неког одређеног циља. Ако је циљ само у мислима онда је то жеља, а ако се донесе одлука да се тај циљ оствари, онда је то намера. О вољи се обавезно просуђује кроз процес реализације, кроз извршење. Као коначно мерило воље се узима понашање, па се може закључити да нема воље без вољних радњи, тј. без акције.

Хетерономија – стање у коме се субјекат покорава законитостима које добија од другог. Овакво усвајање моралних норми се може сматрати и процесом социјализације.

Аутономија – субјекат сам ствара норму по којима поступа.

Медицинска етика се бави начелима и правилима према којима се оцењују поступци здравствених радника. Она представља део биоетике и професионалне етике. Хипократ се сматра оснивачем медицинске етике, мада јој назив потиче од Томаса Персивала (1740–1804), болничког лекара у Манчестеру, који је 1803. године објавио познато дело *Медицинска етика или професионални кодекс лекара и хирурга (Medical Ethics or a Code of Institutes and Precepts Adapted to the Professional Conduct of Physicians and Surgeons)*. Овај кодекс садржи медицинско-етичка начела која се односе на различите видове лекарске праксе.

Хиландарски медицински кодекс представља један од најстаријих српских медицинских приручника, а садржи и делове који се озбиљно баве основама медицинске етике. То је збирка средњовековних списа написаних на старосрпском народном језику, који су пронађени 1952. године у библиотеци манастира Хиландар. Претпоставља се да је настао у XV или почетком XVI века, мада има и знатно старијих списа. Фототипско издање овог рукописа објављено је 1980. године са 414 страна факсимила, а транскрипцију овог кодекса и превод старосрпског

текста на савремени српски језик 1989. године, приредио је један од наших светски познатих доктора ветеринарске медицине, проф. др Реља В. Катић, који је за ово издање написао и уводне студије посвећене историји српске средњовековне медицине.

Ветеринарско-медицинска етика представља професионални кодекс доктора ветеринарске медицине и о њој ће бити више речи у другом делу овог уџбеника.

Дилема је избор између две или више алтернатива, у којима су исходи подједнако непожељни или подједнако повољни. Класична дилема обично не укључује моралну или етичку кризу, иако направљен избор може да има утицај на будућност појединца.

Етичка дилема је ситуација до које долази када се чини да су две или више моралних вредности једнако валидне, а контрадикторне. У оваквој ситуацији се од појединца захтева да направи најбољи могући избор. Етичке дилеме су посебно важне у области медицине, правосуђа, социјалног рада и психологије. Муњевић напредак у науци отвара нове и неистражене етичке дилеме.

Морална дилема је ситуација у којој особа треба да бира између исправног и погрешног и понекад подразумева сукоб у самој сржи принципа и система вредности неке особе. Избор који особа направи може да изазове осећај оптерећености, кривице, или олакшања, као и да доведе до преиспитивања сопствених вредности. Морална дилема често појединца доводи у ситуацију да бира с којом од две неповољне опције може живети (бирање мањег зла), при чему су оба исхода изузетно непријатна без обзира на све. Моралне дилеме се често користе да помогну људима да преиспитају уверења и своје поступке.

Деонтологија (грч. deon, што треба бити и logos, реч, говор) се бави проучавањем и одређивањем права и дужности. Овај термин је први пут употребио енглески филозоф Џереми Бентам. Савремено схватање овог појма се, пре свега, односи на дужности и права припадника одређених професија.

Медицинска деонтологија проучава и успоставља дужности и обавезе медицинских радника. Она почива на два камена темељца: медицинској етици и правним нормативима. Дужности медицинског радника доктора ветеринарске медицине могу бити правне, које су регулисане законом, а њихово кршење доводи до правних санкција; и етичке које нису јасно дефиниране законом, а темеље се на хуманости и праведности. Етичке дужности могу бити формулисане и у виду кодекса. Ове дужности обухватају дужност према пацијенту, дужност према самом себи и колегама, дужност према друштвеној заједници и дужност према природи као јединственој целини.

Биоетика проучава и вреднује људско деловање на подручју науке о животу, здрављу, болести и смрти у светлу етичко-моралних вредности и начела. То је млада интердисциплинарна наука која се јавила у САД у другој половини 20. века зато што медицинска етика више није успевала покрити сву проблематику на подручју здравља, болести и смрти. Биоетика би се могла сматрати етиком одговорности односно етиком будућности. Такав назив дао јој је савремени филозоф Ханс Јонас. Данас, на пољу биомедицинских наука, све мање се поставља питање шта човек може/хоће да уради, него шта треба/сме да уради.

Егзистенција је појам који се често користи у биоетици и означава постојање.

Одговорност је термин настао у правној науци – као одговорност на оптужбе пред судом. Правно гледано, тај однос суд – појединац није реципрочан већ хијерархијски. Овај појам је изузетно значајан и у религији. Овакво схватање означава одговорност пред Богом. У филозофији и етици је овај појам, такође, врло значајан. Схватање одговорности може бити двојако: да би се означило унутрашње стање, као и да би се означила врста друштвеног односа (спољашња одговорност). Спољашња и унутрашња одговорност могу бити контрадикторне. Наиме, могућа је ситуација да се особа не осећа одговорна за нешто за шта је окружење сматра одговорном, као и супротна ситуација. Елементи појма одговорности су:

- **Субјект** је починитељ неког (не)дела и он одговара за то своје дело(вање). Да би се говорило о одговорности, субјекат мора да буде способан (урачунљив, односно присебан) при свом деловању и да схвата последице које могу проистећи из таквог деловања. Он, исто тако, мора бити и надлежан за деловање. Субјект не може бити одговоран за нешто што није у његовом подручју деловања, за оно над чиме нема утицај. Ипак, субјект се често налази у тзв. граничним ситуацијама где је његова одговорност само делимична.

- **Објект** представља почињено дело, где су такође врло битне последице самог деловања. Тзв. граничне ситуације могу постојати и у овом случају.

- **Инстанца** је оно пред ким субјекат одговара. То може бити Бог, суд, природа, итд.

- **Критеријум** представља оно на основу чега неко одговара. Ово могу бити писана (закони или кодекси) или неписана правила (морална начела). Основа ових правила може бити различита (канон неке религије, право, итд.).

На овом месту је важно напоменути да одговорност субјекта, због почињеног дела, може бити врло различита у односу на различите инстанце и критеријуме. Нпр. неко дело које је у складу са каноном неке религије не мора нужно бити и у складу са позитивним законима, или обрнуто.

Законски оквири и прописане форме у оквиру неке професије требало би, појединцу као професионалцу, да поједноставе и олакшају доношење одлука и деловање, као и да их учине транспарентним, а тиме допринесу што усклађенијем функционисању читавог друштва. С друге стране, слепо придржавање правила, без критичког промишљања, може довести до једног јако опасног феномена познатог као дехуманизација професије па и друштва уопште. У таквом случају деловање више није усмерено ка правом циљу већ искључиво на избегавање правне одговорности. То што за неко наше чињење или нечињење нећемо правно одговарати, не значи и да нисмо морално одговорни за последице истог.

Одговорност појединца може се поделити и на личну и друштвену. Личном одговорношћу у овом случају сматра се одговорност појединца према себи, тј. сопственом животу и интегритету - за његово физичко, психичко, ментално и духовно здравље и развој. Друштвена одговорност је врста одговорности коју имамо једни према другима у нашој породици, групи, друштву и свету, а неопходна је за функционисање група и друштава којима припадамо.

Иако су ове две врсте одговорности уско повезане, традиционална теорија васпитања и образовања, била је, и још увек јесте усмерена искључиво на друштвену одговорност, а све то због идеје да „егоцентрична природа“ човека треба да се потисне због обзира према друштвеном окружењу. То, такође, наводи и на веровање како је неопходно да жртвујемо сопствени интегритет да би били вредни

нашој друштвеној средини. Претпоставља се да управо због оваквих, погрешних убеђења и веровања, данас постоји забрињавајуће висок проценат појединаца који показују висок ниво друштвене одговорности, а притом потпуни или делимични недостатак личне одговорности. Иако то наизглед не би требало да погађа друштво, то може имати негативне далекосежне последице, при чему би се сукоби између људи могли одвијати у деструктивном правцу, управо зато што стране у сукобу нису способне или не желе да преузму одговорност за себе те пребацују одговорност на друге.

С друге стране, инсистирање само на личној одговорности, тј. брига само о себи, без друштвене одговорности, једнако је неповољна и по друштво, као и по појединца. Лична одговорност, као одговорност према сопственом животу и интегритету уз развијену друштвену одговорност, доприноси спречавању проблема и стварању креативне енергије у заједници којој припадамо.

Професионална тајна односи се на све што професионалац у контакту са клијентом сазна, а што не сме бити доступно другим особама, посебно оним од којих клијенти могу имати штете или трпети последице. Посебно је важна у професијама оријентисаним на решавање здравствених или социјалних проблема. Регулише се посебним кодексима уз стриктну обавезу чувања професионалне тајне са евентуалним изузецима за које морају постојати веома важни разлози или судски налог.

3.0 Етичке теорије

Као што је речено, етика заједно са естетиком спада у заједничку област филозофије која се назива аксиологија или теорија вредности. Она се бави појмовима доброг и исправног. Да би се неки поступак могао сматрати етичким мора се дефинисати и која се вредност (добро) жели остварити њиме, као и на који начин се у том циљу мора деловати. Поступци који су усмерени ка постизању те вредности не морају увек да буду и исправни. Према томе, свака етичка теорија мора да садржи бар две компоненте - теорије: ону која одређује шта је добро или вредно и ону која одређује шта је исправно. Али, шта је то добро и исправно?

За добро, етичка теорија може узети било коју вредност (или више вредности) за коју се залаже (нпр. љубав, мир у свету, доступно и квалитетно образовање, непристрасно и објективно информисање). Разлози за избор појединих вредности скоро увек се могу аргументовати на неки начин, те се о њима може водити дискусија. Међутим, понекад се и не допушта могућност сумње у наведене вредности па се у том случају говори о догми.

Догма (грч. δόγμα) је мање или више јасно формулисано мишљење или учење, које може бити и опште прихваћено, а које не допушта да се у њега сумња нити оставља могућност да буде оповргнуто или дискутовано. У античкој филозофији означава сигурну науку, а често се помиње и у религијском контексту. Појам догма је након Канта добио негативно филозофско значење. По овом схватању, догма означава некритичку и немотивисану сигурност, односно, лажну сигурност. Врло често, догматско размишљање се заснива на позивању на виши ауторитет у кога је недопустиво сумњати.

Међутим, прихватање неке или неких одређених вредности за „дobre“ још не обезбеђује недвосмислено расуђивање при избору исправних поступака којима се жели постићи та вредност. Наиме, само деловање у циљу постизања неке „дobre“ вредности може довести до супротног ефекта.

Једна етичка теорија за добро може да прогласи нпр. личну слободу или здравље, а да и даље није у свим појединачним ситуацијама јасно како треба да се поступа. Свакако, лична слобода појединца не значи да он може да угрози личну слободу друге особе или групе. Такође, погрешна примена и злоупотреба појединих антибиотика у циљу постизања излечења, дугорочно може довести до појаве резистентних микроорганизама који ће озбиљно да угрозе здравље великог броја људи и/или животиња. У оба ова примера, погрешно поступање, у циљу постизања одређене вредности, доводи до супротног ефекта. Приликом избора исправног начина поступања често се може говорити о постојању етичке дилеме.

Из наведених разлога, свакој етичкој теорији је неопходан други део, део који одређује исправно, односно начин на који се поступа како би се достигла вредност коју дефинише први део теорије. Сваку теорију исправног можемо сврстати у неку од следећих група: деонтолошке теорије, консеквенцијалистичке теорије, теорије врлине и теорије права.

Деонтолошке теорије су оне које граде своје судове према поступцима одвојено од последица које тај поступак изазива. По њима, најбитније је поштовање вредности. На пример, ако за добро узмемо неприкосновеност људског живота онда би суд некога ко следи одређену деонтолошку теорију могао да буде: „Није

исправно убити једног човека да би се спасило хиљаду других, јер ни под којим околностима није исправно убити човека.“

Када се разматрају етички проблеми, врло често се наводе и ставови цркве. Религијско разрешење биоетичких проблема почива на канону саме религије, односно, савремени проблеми биоетике, посматрају се кроз моралне принципе који су неговани у религији, још од времена њеног настанка и канонизовања. Ове моралне прескрипције своје порекло имају у Богу, стога је оваква етика теономна, а будући да је дужност главни узрок добром моралном делању, ова етика је деонтолошка. Схватање исправног деловања у деонтолошкој теономној теорији би се могло сажети у хришћанском схватању да је људски живот свет зато што од самог почетка укључује стваралачко Божје дело и само је Бог господар живота од његовог почетка.

Међутим, и сам човек се може узети као ауторитет приликом расправљања о етичким питањима. У овом случају се долази до ставова деонтолошке аутономне етике. Деонтолошка аутономна етика се заснива на принципу дужности, као и претпоставке нужности моралног деловања из осећаја дужности. За овакво деловање није потребан никакав спољашњи фактор нити узрок. Код Канта је морал утемељен у слободној вољи ума, односно у самом човеку, и отуда је његова етика аутономна. По њему је човек једино биће чије деловање није одређено само природном нужношћу. Основу ове теорије чине мотиви за неко деловање, а не последице таквог деловања.

Деонтолошке теорије етике нам говоре да најважнијим аспектима начина на који треба да живимо управљају морална правила која не треба кршити, чак ни онда када би њихово кршење могло имати боље последице. Да би проценили такво схватање, ми треба да схватимо како се правила стварају и за које поступке се каже да их крше.

Консеквенцијалистичке теорије (лат. *consequentia* – последица) оцењују исправност конкретног поступка према последицама које би тај поступак изазвао у датим околностима (без обзира на исправност тог поступка извађеног из контекста). То практично значи да не постоји универзално исправно поступање, већ се о исправном поступању може говорити тек када се сагледају све последице узроковане таквим поступањем. Код ових теорија главни акценат се ставља на унапређивање вредности. На пример, ако се за добро узме добробит људи онда би суд некога ко следи одређену консеквенцијалистичку теорију могао да буде: „Исправно је годинама ставити на муке велики број људи ако је вероватно да ће то довести до благостања целог човечанста у будућности.“

Најпознатија теорија међу консеквенцијалистичким је теорија утилитаризма. **Утилитаризам** (лат. *utilus* – користан), као што и само име говори, заснива се на становишту на којем се вредност последице неког моралног делања утврђује на основу принципа корисности, односно добробити коју тим чином можемо постићи. Овде је главно питање процена укупног односа позитивних и негативних аспеката неког деловања. Уколико је укупан однос позитиван, такво поступање се сматра морално прихватљивим. Ово је један од основних принципа који користе и етичке комисије за заштиту добробити огледних животиња приликом давања мишљења о неком огледу у који су укључене животиње.

Утилитарист сматра да у свакој ситуацији једнаки интереси свих бића, на које утиче неки поступак, морају да се једнако уважавају. Једнакост која је важна за

ово схватање, није једнако поступање према јединкама (*per se*), већ једнако уважавање њихових способности да стекну искуство о свету, од којих је најважнија способност за патњу.

Оснивач утилитаризма Џереми Бентам, образлажући једнака права међу бићима, заступа следећу позицију: „Питање није могу ли она да мисле, нити, могу ли она да говоре, већ, могу ли она да пате.“

Ако неко биће пати, не постоји морално оправдање да се та патња не узме у обзир. Без обзира на природу бића, принцип једнакости захтева да се његова патња рачуна као слично трпљење – у оној мери, у којој се може направити грубо поређење – било ког другог бића.

Теорије врлине потичу из античког периода и то првенствено од Платона и Аристотела. Оне процењују исправност поступка у односу на самог човека који доноси одлуку. Међутим, основно питање ових теорија се односи на то шта човека чини добрим, односно шта је то врлина. Одговор на ово даје римски филозоф, Сенека (Lucius Annaeus Seneca): „Нико није случајно добар, врлину треба научити.“

Врлина или крепост (грч. ἀρετή, лат. *virtus*) је морална изврсност личности, односно способност умног делања у складу са највишим нормама, било људским, било божанским. Појам супротан врлини је порок. По Сократу је врлина знање, односно, да бисмо могли да поступамо добро, морамо да знамо шта је то добро. Знање доброг обезбеђује врлину. Из овога даље следи да онај ко зна шта је добро никада неће чинити зло. По оваквом схватању људи нису по природи лоши, већ недела чине због незнања.

Теорије права су заступљене у модерном праву. На основу ових теорија, исправно поступање је оно које је у складу са позитивним прописима. У оваквим теоријама настају разни проблеми, између осталих: да ли постоји хијерархија права; да ли неко има дужност и/или право да штити туђа права; да ли и која права се смеју ускратити ономе ко крши туђа права итд. Проблем оваквог приступа може бити и у ситуацијама, које се могу јавити, а где нису у потпуности или јасно дефинисана права, односно дужности.

Морални монизам и морални плурализам. Морални монизам подразумева постојање само једне исправне моралне теорије, док морални плурализам допушта могућност постојања више легитимних приступа. Од чега зависи одабир између ова два става? Свакако да то зависи од низа објективних и субјективних фактора. Врло је могуће да ће иста особа у различитиом контексту одабрати различити приступ. Понекада је, такође, могуће да се до истог циља стигне различитим средствима. Ово је уједно питање које се, готово свакодневно, намеће докторима ветеринарске медицине у њиховом раду.

2. Део

Етика и деонтологија у ветеринарској медицини

4.0 Доктор ветеринарске медицине и општа етичка начела

Ветеринарска медицина, по много чему, заузима врло специфичну позицију у односу на остале професије. Ово се огледа у врло великом степену одговорности према заштити здравља и обезбеђењу добробити животиња и очувању целокупног природног окружења, али и животу и здрављу људи и човечанства уопште. Овакав широк спектар одговорности може доктора ветеринарске медицине неретко довести у ситуацију етичке дилеме. Адекватно деловање у оваквим ситуацијама зависи од више фактора, од којих су стручност и савесност свакако најважнији. Међутим, у основи исправног делања је свакако разумевање и схватање значаја живота, у свим његовим појавним облицима. Колико је, заиста, вредан живот?

Центар моралности у ужем смислу је, свакако, човеково благостање и добробит. Моралност, схваћена на овај начин, тежи томе да разуме права и одговорности људи, смисао благостања и квалитетног живота за људска бића. Међутим, осим ових права и одговорности, доктори ветеринарске медицине су позвани да решавају питања која се једноставно не уклапају у домен традиционалне моралности.

Шире схваћена филозофска етика поставља општије циљеве доброг живота и благостања људи. Главни предмет овако схваћене етике јесу природа и обим вредности. Ова вредност, или достојанство, је независна од вредности коју им придају људска бића. Ово значи да ми чинимо грешку уколико процењујемо вредност само као вредност у односу на нас саме. Разлика се може уочити кроз дефинисање инструменталне и инхерентне вредности.

Инструментална вредност представља функцију корисности. Нешто поседује инструменталну вредност ако се може употребити да се оствари нека друга вредност. Чим се таква корист изгуби, или кад постоји могућност да се замени ефикаснијим решењем, губи се вредност.

Инихерентна вредност је вредност сама по себи, без обзира на могућу употребну вредност. Таква вредност је пре препозната, односно откривена, него дата. Вредност тих објеката је њима интринсична (унутрашња). Сам живот је, према великом броју схватања, интринсично (сам по себи) вредан, без обзира у ком облику се јавља.

Инихерентна вредност је она вредност коју јединке имају независно од своје добротe или корисности за друге, а права су оно што штити ову вредност.

Носиоци живота су само она само-свесна бића која су способна да имају уверења и жеље, која су у стању да, поступајући промишљено, замисле будућност и теже ка циљевима. Амерички филозоф и активиста за права животиња, Том Реган, верује да су сви нормални сисари од годину и више дана носиоци живота и да, стога, имају инхерентну вредност која им допушта да имају права.

Успешно решавање етичких дилема, у области ветеринарске медицине, често захтева проширивање уских схватања о моралном достојанству и одговорности према схватању општих вредности, посебно према интринсичној вредности. Какви све приступи према животу, природи и Земљи постоје?

Радикални антропоцентризам (ἄνθρωπος = грч. човек; центар = средиште): човек је најважнији и његове потребе. Не постоји никаква дужност и одговорност човека која би сама по себи требало да штити биљке и животиње.

Радикални биоцентризам: нема разлике кад умре човек или дрво; у оба случаја умире живо биће. Земљу треба посматрати као јединствен систем, па биолошко нарушавање једног бића нарушава цели ланац. Ниједна врста није важнија од друге. Ова теорија даје интринсичну вредност самом животу.

Умерени биоцентризам: човек мора са поштовањем да се односи према свим живим бићима. Треба увидети међусобну зависност, треба поштовати природу, у њој треба гледати партнера. Човек јесте део природе и не постоји издвојено од ње, те је одређен њеним законима. То је сада и умерени антропоцентризам.

Само познавање ових ставова још увек не даје одговор на фундаментално етичко питање: „Шта би требало да чиним?“ Сам етички циљ, састоји се у дефинисању и одбрани правила или принципа који могу да одлучују при избору начина делања у различитим ситуацијама. Поступање по тим правилима је, у крајњем исходу, у личном интересу сваке рационалне особе.

Етика врлине наглашава морални карактер или врлине, пре него правила или принципе. Овакав етички систем даје објашњење морално добре особе преко појединих њених карактерних особина. Врлине се разликују од порока (њихових супротности) на основу постизања одређеног циља. Супротно овоме, поједини етички системи (нпр. утилитаризам, деонтологија, природно право), усредсређују се на поступке и заступају неко право или принцип којим се процењује да ли су ти поступци исправни или не. Међутим, етика мора да се посвети и оним вредностима које одређују и оно што желимо, али и оно што јесмо.

Овакав приступ указује на то да наш идентитет образује и наше вредности и ставове. Карактер појединца није независан од његовог идентитета, није нешто што се по вољи може мењати и прилагођавати. Одлучивање о неким питањима некада од нас захтева да променимо не само наше основне ставове, већ и да променимо сами себе. Спорна етичка питања често подразумевају извесну дозу сукоба између моралних вредности и личних интереса. Етичко оправдање које захтева фундаментални заокрет у моралном ставу подразумева нешто друго од пуког позивања на сопствене интересе.

5.0 Моралност у раду и професионална етика

Реч кодекс (codex лат.) представља скуп опште признатих правила понашања или обичаја који владају у некој средини или професији. Тако постоји *Кодекс ветеринарско-медицинске етике*, *Кодекс медицинске етике Лекарске коморе Србије*, *Кодекс о академском инжињерингу Универзитета у Новом Саду* и многи други...

Иако се правила у кодексима заснивају на постојећим и опште прихваћеним вредностима у једном друштву, потребно је да се она усагласе и јасно дефинишу, а затим и поштују унутар групе на коју се односе. Дешава се да неки поступци појединаца иако су у складу са опште прихваћеним вредностима и учињени су у најбољој намери, могу да представљају кршење кодекса. Због тога је важно да се сваки појединац упозна са свим правилима која се на њега односе, било директно, било индиректно, као и са свим обавезама и правима која из њих проистичу.

Уколико појединац сматра да нека правила нису добро постављена, то му не даје за право да их не поштује, нити га ослобађа одговорности уколико их прекрши. Уз то, он има моралну обавезу да укаже на недостатке које уочи и да предложи решење. У свакој професији постоји хијерархија и пут којим треба да иде када се јави неки проблем или потреба да се преиспита основаност потребе постојања неког правила. Под поштовањем хијерархије, овде се подразумева то да појединац најпре мора да се обрати свом директном претпостављеном, без прескакања инстанци.

Што се медицине тиче, а тако и ветеринарске медицине, кодекси су постојали и раније и мењали се кроз историју.

Један од најстаријих код нас је поменути Хиландарски медицински кодекс, који представља збирку средњовековних списа написаних на старосрпском народном језику.

Кодекс ветеринарско-медицинске етике представља основ етичког понашања и очувања високог нивоа професионалне традиције и друштвеног угледа ветеринарске медицине и ветеринара. Данас важећи Кодекс ветеринарско-медицинске етике у Републици Србији усвојен је на седници Скупштине Ветеринарске коморе Србије 13.10.2007. године.

Ко унапређује своје знање, а назадује у моралном владању, више назадује него што напредује.

5.1 Кодекс ветеринарско-медицинске етике

На овом месту кодекс је изложен у свом изворном облику:

КОДЕКС ВЕТЕРИНАРСКО–МЕДИЦИНСКЕ ЕТИКЕ

Овај кодекс заснива се на етичким и друштвеним нормама, као и ветеринарскомедицинској деонтологији, с циљем да се у земљи развија и унапређује индивидуални професионални рад и ветеринарско-медицинска делатност у целини, а посебно у основним областима, и то:

- здравствене заштите животиња;
- сточарске приозводње, репродукције животиња и примењене генетике;
- производње, држања и промета животиња, њихових производа, сировина и отпадака;
- производње и промета хране за животиње;
- производње, промета и чувања лекова и помоћних лековитих супстанци;
- директне и индиректне заштите здравља људи од зооноза;
- производње, промета и контроле здравствене исправности производа животињског порекла намењених исхрани људи;
- хигијене, санитације, мера дезинфекције, дезинсекције, дератизације, дезодорације и деконтаминације (ДДДД);
- заштите животиња;
- заштите животне средине,

као и областима која су са наведеним областима у непосредној вези у наставном раду; научним истраживањима; лабораторијској дијагностици и процени резултата; издавању уверења, извештаја и упутства; управним пословима; администрацији и информатици; статистици, програмирању и планирању.

Кодекс, као основ етичког понашања и очувања високог нивоа професионалне традиције и друштвеног угледа ветеринарске медицине и ветеринара, прокламује да се негују и обликују као моралне врлине:

- поштење, одговорност, дисциплинованост, оданост, искреност, хуманост, племенитост, дружељубивост и колективност, спремност да се другима помогне у невољи и психилошко - морална зрелост,

а као основна деонтолошка начела:

- стручност и савесност у обављању послова и задатака.

Свесни своје друштвене улоге, ветеринари Србије усвајају овај кодекс и прихватају као своју часну обавезу да ће се у обављању своје професионалне делатности придржавати правила овог кодекса.

НАЧЕЛА ЕТИКЕ

Општа начела

Поштујући светле традиције своје професије ветеринар ће се непрекидним остваривањем задатака и програма у својој делатности борити за стални напредак друштвене заједнице у целини.

Ветеринар мора да брани част, достојанство и традицију своје професије примереним вођењем професионалног и личног живота, како би постигао највеће могуће поштовање друштва према ветеринарско-медицинској струци у целини и ветеринару као личности.

У циљу развоја, унапређивања и проширења круга професионалних делатности у области ветеринарске медицине, ветеринар се мора ангажовати на спровођењу мера које доприносе њиховом квалитету.

Ветеринар ће спроводити правне норме и ветеринарску легислативу којима се регулишу професионални рад, дужности, надзор, надлежности, овлашћења, обавезе и права у оквиру ветеринарско – медицинске делатности.

Ветеринар се обавезује да ће прихваћена начела етике у свом стручном раду и професионалној делатности доследно остваривати, спроводити их и усавршавати, да ће развијати етичку свест у интересу појединаца и друштва и у сагласности са духом и стандардима овог кодекса.

Етички комитет је обавезан да штити интерес ветеринара када је неправедно угрожена част, достојанство и традиција његове професије. Својим радом треба да помогне у изградњи поштовања друштва према ветеринарско-медицинској струци у целини и ветеринарима као личностима.

Правила професионалног понашања

Без обзира на врсту рада и положај у професији, ветеринар своје умне и физичке способности и рад у свим областима ветеринарске медицине и подручјима која из њих произилазе мора да усмерава у складу са стручним и научним достигнућима, етичким принципима и правним нормама.

Ветеринар и ветеринарска делатност у служби опште-друштвених и индивидуалних људских потреба морају да уводе савремена достигнућа, нова сазнања и решења из ветеринарске медицине и сродних наука у свакодневну праксу.

У обављању своје професионалне дужности ветеринар мора да пружа помоћ благовремено, стручно и савесно, са посебном пажњом, брижљиво, ефикасно, рационално и у потпуности.

Ветеринар посебно мора да се одазове позиву да обави стручну интервенцију, када је то потребно и неодложно и ван радног времена, као и у ванредним приликама или ратним условима.

Приоритет у обављању стручних интервенција ветеринар мора да одреди на основу стручне савесне процене сваког појединог случаја.

Ветеринар је дужан да предузме одговарајуће мере у случајевима када указивањем своје стручне помоћи може да спречи настајање материјалне и нематеријалне штете код животиња и људи.

Ветеринар је обавезан да пријави сваког ко дозволи, омогући или нареди нестручним лицима да обављају ветеринарску делатност.

Ветеринар је самосталан у избору и начину лечења и обављању других интервенција, али је дужан да изабере најбољу, најефикаснију и према случају, одговарајућу методу.

Ветеринар има посебну одговорност у области здравствене заштите животиња, која обухвата превентиву, терапију и друге мере, како би откривањем, спречавањем појаве и ширења, сузбијањем и искорењивањем заразних и других болести, применом свог знања, најновије технике и најбоље медијације обезбедио добробит животиње и интерес друштва и људи.

Унапређење сточарске производње ветеринар мора да спроводи научним методама, по етичким стандардима и етолошким принципима уз здравствену заштиту и оптималну бригу о животињама, како би оне могле да развијају свој потенцијал.

Својим радом и у сарадњи са другим професијама, ветеринар мора да заштити здравље људи од зооноза.

Етичка и законска обавеза ветеринара је да обавља преглед и надзор у производњи и промету хране животињског порекла, како би она била здравствено и хигијенски исправна, најбољег квалитета и према стандарду за исхрану људи.

„Током лечења животиње, ветеринар је дужан да уредно води документацију о поступцима спровођења дијагностичких, терапеутских и хируршких процедура, како би историја болести сваког пацијента била забележена“.

Приликом лечења животиња ветеринар треба да упозна власника или држалаца животиње са прогнозом исхода операција и других интервенција и са изгледом на успех лечења, као и да га упути да се према потреби, обрати другом ветеринару, ветеринару специјалисти или специјалистичкој организацији. Ветеринар је такође обавезан да власника или држаоца животиње упозна са ценом своје услуге. Странка има право да у свако доба консултује друге ветеринаре, специјалисте или да захтева конзилијарни преглед, у зависности од сложености случаја или своје воље. Ако власник животиње одлучи да затражи друго мишљење, или помоћ другог ветеринара, ветеринар који је до тада био ангажован на лечењу, у обавези је да колегу који преузима случај упозна са историјом болести тог пацијента у писаној форми, уколико овај то од њега затражи.

Ветеринар ће преписивати и употребљавати само регистроване и дозвољене лекове, вакцине, серуме и друга лековита средства, на одговарајући начин и у одговарајућим дозама. Ветеринар мора да се придржава упутства произвођача о њиховој примени и не сме да модификује прописане инструкције, како не би настали могући ризици по здравље људи и животиња.

Обавеза је сваког ветеринара да прати стручна и научна достигнућа, да се стручно усавршава, да има мултидисциплинарни приступ, који остварује у сарадњи са сродним професијама.

Активно учешће на конгресима, симпозијумима и саветовањима које организују национална и међународна професионална удружења ветеринара треба да схвати као потребу личног и сталног ангажовања у процесу континуиране едукације, али и као обавезу тих друштава да својим члановима омогуће упознавање са најновијим сазнањима и њиховом применом у професији.

Ветеринар треба да буде члан професионалног удружења и друштава ветеринара, да помаже њихов рад и активности, промовише њихове иницијативе, истиче моралне и материјалне интересе професије и сталежа, водећи рачуна о вишим интересима удружења, друштва и струке.

Публиковање и презентација радова и других стручних и научних публикација заслужују професионално поштовање и интересовање, при чему аутор износи своје оригиналне радове или скреће пажњу на радове других аутора. Плагијати и злоупотреба туђих научних резултата су недопустиви прекршаји професионалне етике.

У свим пословима и професионалним активностима ветеринар мора да поступа тако да не наруши здравље животиња, људи и животне средине, која доводи до кривично-прекршајне, материјалне и етичке одговорности за учињене стручне грешке.

Уверења, извештаји и друга документа у виду службених аката морају бити тачни, стручно састављени са свим потребним подацима и чињеницама, на начин и у облику који је одређен или прописан.

Ветеринар мора да чува професионалну, технолошку, привредну и другу тајну, која се односи на његов рад.

Колегијални односи међу ветеринарима

Међусобни односи и сарадња међу ветеринарима заснивају се на стручности, свести и савести, поштовању знања, колегијалности, искрености, поштовања достојанства других без обзира на функцију, радно место и положај у ветеринарско-медицинској професији, како би се обезбедила стваралачка активност и конструктивна критика.

Односи међу ветеринарима морају произићи из части и поштења и бити у духу етике и моралних врлина и начела.

На основу међусобне лојалности, помоћи и консултација, узајамних разматрања стручних питања, испомоћи у тежим случајевима и ситуацијама, заменама и свим другим облицима узајамне помоћи и сарадње, ветеринар остварује добре колегијалне односе.

Стечена знања и искуство ветеринар је дужан да преноси на младе колеге, сараднике и на све друге, како у току рада, тако и на стручним састанцима у свом колективу и у професионалним удружењима.

Етичко-професионални односи морају постојати и бити уважавани у свим областима ветеринарско-медицинске делатности, односно код ветеринара свих професионалних опредељења и специјалности.

Сарадња треба да се заснива на начелима етике овог кодекса, законским прописима, позитивном обичајном праву и традиционалној колегијалној пракси међу ветеринарима.

Нелојална конкуренција и рекламерство недопустиви су у било ком случају и облику.

Ветеринар треба да поштује, цени и одржава коректне колегијалне односе и са појединцима других професија са којима директно сарађује, а и у другим случајевима и околностима. На тај начин остварује се узајамно поштовање и колегијално уважавање.

Супарништво, потцењивачки и критизерски став са надменошћу, егоизам, злоба, завист и сујета су негативне морално - психолошке особине, недопустиве у међуљудским и колегијалним односима међу ветеринарима. Такво понашање мора бити осуђено у складу са овим кодексом.

Основни принципи етике у етологији и заштити добробити животиње

Ветеринари морају да имају етички приступ у примењеној етологији, која се заснива на научним сазнањима и утврђује потребне услове у држању, гајењу, производњи, репродукцији и транспорту животиња.

Мерама и радом у производњи и репродукцији корисних врста животиња у привредно оправданој производњи, ветеринар мора да води рачуна да се обезбеде услови живота који одговарају физиолошким потребама, начину држања и гајења животиња у смислу етологије и етичких лимита, како се не би угрозили психички и физиолошки аспекти добробити животиња.

Ветеринар мора да пружи сву потребну негу и животињама које су му поверене на чување, старање или у сврхе лабораторијске дијагностике и научних истраживања. Рад са експерименталним животињама мора да буде у складу са етичким начелима и у складу са нормативним актима која регулишу добробит животиња.

Ветеринар мора да обезбеди превентиву и терапију у гајењу и промету животиња. У току транспорта морају се обезбедити потребни услови и поступак са животињама који одговарају њиховој врсти, категорији и физиолошком стању, како би се спречило мучење и повређивање животиња.

Ветеринар, такође, мора активно да се залаже за информисање и образовање власника, држалаца и чувара животиње како би се обезбедила примена принципа етологије, етике, права и добробити и спречиле етопатије, стрес, бол и мучење животиња.

Подизање опште здравствене културе свих грађана, вршиће се, поред осталог, и пропагандно - просветитељским радом путем предавања, филмова и другим медијским средствима. Ветеринар треба да заштити здравље животиња, обезбеди њихово благовремено лечење, као и друга права и добробит животиња која се користи у производњи, репродукцији, спорту, обуци за службене и друге намене, као и животиња пратилаца и кућних љубимаца човека.

Приликом транспорта животиња за клање, поред спровођења законских прописа који се односе на транспорт и клање животиња, ветеринар ће бринути да

смештај одговара временским условима, да спречи повређивање животиња и да се оне заштите од мучења.

Ветеринар мора да штити природна права животиње, која су дефинисана као слободе: од глади и жеђи, од физичке нелагодности и бола, од повреда и обољења, од страха и стреса, као и слободе основних правила понашања. Тиме принципи етологије и добробити животиња испуњавају и основне етичке принципе.

Еутаназија тешко повређених животиња, оболелих од неизлечивих болести или у другим законом прописаним случајевима мора да се обави на хуман начин.

Етички однос ветеринара у заштити животне средине

Заштита животне средине је законска и етичка обавеза ветеринарско-медицинске делатности и ветеринара, посебно у области хигијене и санитације, као основне професионалне активности, која се може обављати и у сарадњи са другим професијама.

Мере дезинфекције, дезинсекције, дератизације, дезодорације и деконтаминације, које обавља ветеринарска служба и ветеринари, као и ветеринари специјалисти, морају са стручном, моралном и друштвеном одговорношћу да обезбеде еколошки баланс у интересу животиња, људи и друштва. Еколошка свест и еколошко понашање стручњака на тим пословима и задацима обликују и еколошки морал.

Спречавањем загађивања природе различитим штетним резидуама ветеринари брину о основним животним условима садашњих и будућих генерација, на чему се и заснива етика очувања човекове околине и природних богатстава – земље, воде и ваздуха.

Еколошка свест и пожељно еколошко понашање могу се, поред утицаја друштва постићи и напорима ветеринарско-медицинске делатности и ветеринарских стручњака, да поред својих професионалних делатности на ублажавању еколошке кризе, делује и путем образовања и упознавања власника, држалаца, чувара животиња и других грађана са значајем мера ДДДДД, а у заштити радне и животне средине, природе и биосфере.

5.2 Лични и професионални изазови

Постоје различита предубеђења, па и предрасуде о томе какав један доктор ветеринарске медицине јесте или треба да буде. Професија којом се појединац бави не одређује га као личност и то је потребно имати на уму за све професије. Зато је неопходно стално практиковање критичког мишљења, што подразумева често преиспитивање опште прихваћених ставова. Не сме да се заборави да понашање сваког појединца утиче на углед читаве професије, чак иако то понашање није у вези са професијом и струком.

Бављење ветеринарском делатношћу обухвата широку лезу одговорности и дужности, где у троуглу који формирају животиње, њихови власници и друштво, централну улогу има доктор ветеринарске медицине.

Треба имати у виду да ће докторима ветеринарске медицине по завршетку студија бити потребно практично искуство да би знања и вештине стечене у оквиру студија довели до нивоа који се захтева за самостално обављање стручне праксе. Очекивање да ће неко ко заврши студије ветеринарске медицине одмах бити спреман да све ради као и његове искусне колеге, не само да је погрешно, већ је и опасно. Потребно је развити свест о ширини делокруга једног доктора ветеринарске медицине и о ограничењима и изазовима са којима се ветеринари срећу на почетку професионалне каријере. Уколико тога нисмо свесни, ветеринари приправници могли би да осећају нелагоду када од искуснијих колега треба да траже помоћ која им је потребна, а све то на уштрб квалитета њиховог рада, што може да умањи углед читаве професије. С друге стране, искусније колеге би могле неправедно да омаловажавају рад мање искусних колега, при том не схватајући да су и они посебно одговорни, јер је тим истим неискусним колегама требало да пруже подршку и помоћ, а то нису урадили.

Од доктора ветеринарске медицине, након завршених студија, очекује се да поседују вештине првог дана које представљају основна знања и способности из области ветеринарске медицине стечене током студија, али је, с друге стране, неопходно да им се пружи подршка и помоћ искуснијих колега. Друштво очекује високе стандарде ветеринарске заштите и стручности, а доктор ветеринарске медицине – без обзира да ли је новодипломиран или искусан – мора бити способан да испуни те захтеве. Нереални захтеви и очекивања могу довести до потпуно супротног ефекта. Уместо подизања нивоа и квалитета рада и услуга, може доћи до скривања пропуста и грешака што води још дубље и даље у непрофесионалност и лош квалитет рада.

Самосвест, достојанство (дигнитет), бити оно што јесмо, очување личног идентитета, исказивање себе и постављање јасних граница играју важну улогу за психолошко, социјално и духовно благостање, као и за успешно функционисање заједница и друштва уопште. Са свим овим особинама се, или рађамо, или их развијамо уз одговарајућу потпору. Ове вредности су латентно присутне код већине људи, међутим, застрашујуће је, а опет тачно, да постоје људи код којих латентно стање потраје током читавог живота.

Појмови као што су самосвест и самопоуздање често се употребљавају као синоними, што никако нису. Самосвест и самопоуздање сасвим су различити по својој природи. Они се, заправо, не могу упоређивати, нити заменити једно друго, али су ипак нечим повезани: ако човек поседује здраву самосвест, онда ретко има проблема са самопоуздањем, што обрнуто није случај.

Самосвест је егзистенцијална особина, представља нашу личну свест и доживљавање онога шта смо и ко смо, а може бити висока или ниска. Она је основ наше психолошке егзистенције и може да се развија - и квантитативно и квалитативно - током читавог живота. Самосвест је спознавање самог себе и нашег односа према томе што смо спознали.

Здрав, развијен осећај самосвести, огледа се у задовољству самим собом, по смирености у односу на самог себе. Појединац са здравом самосвешћу може да

каже: „Ја сам у реду и ја вредим већ самим тим што постојим!“ Низак ниво самосвести обележава сталан осећај несигурности и осећај кривице.

Самопоуздање говори о нашим способностима, тј. шта нам иде добро и у чему смо вешти или у чему смо неспретни и неуспешни, као и шта можемо да постигнемо. Самопоуздање је зато више спољашња, стечена особина, али не спољашња у смислу површности. Знање без самопоуздања је само потенцијал који можда никада неће бити искоришћен.

Професионалне, а и друге одлуке, и поред самопоуздања, пожељно је доносити опрезно. Морална врлина обезбеђује исправност циља којем тежимо, а опрезност обезбеђује исправност средстава помоћу којих га остварујемо.

Укратко речено, самосвест произилази из гледања на себе кроз призму инхерентне вредности, а самопоуздање кроз призму инструменталне вредности.

Често се сасвим погрешно, у жељи да се реши проблем ниске самосвести, ради само на јачању самопоуздања, што углавном доноси само краткорочне резултате.

Слично пређашњем примеру, осећај кривице и осећај срама могу да имају значајан, па чак и парализујући утицај на појединца на многим пољима његовог делања. Мада се често употребљавају у истом контексту, јако је важно направити разлику између њих. Када увиде своју грешку, особе склоне осећају кривице ће помислити: „Погрешно сам.“ Особе склоне осећају срама би могле помислити: „Грешка је у мени.“ У првом случају постоји огроман потенцијал за лични и професионални раст и развој, јер у том случају појединац зна да може да поправи то што је погрешно урадио и/или да то следећи пут исправно уради. Грешке, ако се већ догоде, могу да буду посматране и као одлична прилика за учење и усавршавање. У случају осећаја срама, појединац се повлачи у себе и покушава да прикрије свој осећај личне неадекватности и све више се изолује од људи око њега који би могли да му пруже помоћ и подршку.

У контактима са другима, радећи свој посао или само живећи свој живот, долазимо у различите ситуације, комуницирамо и изграђујемо односе. Квалитет и исход сваке комуникације зависи од различитих фактора који утичу на њене учеснике. Без обзира на околности и на понашање саговорника, увек морамо преузети наш део одговорности за ток и исход комуникације. Кад год је могуће, треба да практикујемо критичко мишљење, а ситуације у којима ћемо бити доведени пред свршен чин и где ће се од нас тражити да бирамо „од два зла, мање“ треба да избегнемо, најпре свесношћу о томе шта се заправо дешава, а онда тако што ћемо начинити „искорак уназад“ и изаћи из сужених оквира који су нам наметнути, па ситуацију сагледати и из других угла.

Поред овладавања теоретским знањем и практичним вештинама из области ветеринарске медицине, пред ветеринарима је и изазов овладавања такозваним „меким вештинама“. Познавање комуникологије и маркетинга у ветеринарској медицини је услов за успешно обављање ветеринарског позива.

5.3 Дисциплинско-етички правилник

Дисциплинско-етички правилник доноси Скупштина Ветеринарске коморе Србије. Садржи смернице и правила за деловање и понашање у обављању ветеринарске праксе, а прописује и дисциплински поступак и дисциплинске мере за кршење Кодекса ветеринарско-медицинске етике. Одредбе овог правилника, обавезне су за све ветеринаре на територији Републике Србије.

Дисциплинско-етички правилник обухвата специфичности ветеринарске делатности, друштвену улогу ветеринара, односе са органима управе, однос ветеринара према ветеринарским пословима, нелојалну конкуренцију у ветеринарској пракси, ветеринарску тајну, вредновање ветеринарске услуге и одбијање ветеринарске услуге, међусобне контакте ветеринара, однос ветеринара са држаоцима животиња и са животињама, делатности Етичког комитета и одговорност чланова Етичког комитета, дисциплинске мере и дисциплински поступак, као и права и обавезе учесника у дисциплинском поступку.

Етички комитет је тело Коморе које разматра и одлучује о повредама Кодекса ветеринарско-медицинске етике и води дисциплински поступак против чланова Коморе у складу са одредбама Статута и Дисциплинско-етичког правилника.

Задатак Етичког комитета је разматрање спорних етичких питања на републичком нивоу у првостепеном поступку, дефинисање етичких норматива у складу са потребама и развојем струке, уграђивање промена у законске оквире, предлагање измена и допуна закона код виших истанци, актуализација ветеринарске делатности, потпомагање заједништва теорије и праксе.

Етички комитет својом делатношћу доприноси томе да се чланови Коморе придржавају постулата Кодекса. Етички комитет увек и свуда обезбеђује непристрасно разматрање спорних ситуација. Својим поступцима и одлукама Етички комитет помаже рад Коморе, сигнализира карактеристичне тенденције и основу конфликта (број испитиваних етичких прекршаја и њихова тежина). Етички комитет је овлашћен за утврђивање постојања дисциплинског и етичког прекршаја, као и за одређивање санкција.

6.0 Стручне, професионалне и друге организације ветеринара у друштву

Циљ ветеринарских организација и друштава јесте да се окупе ветеринари, да размењују искуства и идеје, да удруже снаге у постизању својих циљева и на што бољи начин допринесу промоцији и развоју ветеринарске медицине.

6.1 Српско ветеринарско друштво

Српско ветеринарско друштво је самостално, независно удружење доктора ветеринарске медицине Републике Србије, које је основано ради промовисања ветеринарске струке и заступање интереса у области ветеринарске делатности.

Чланство у Српском ветеринарском друштву је добровољно.

Српско ветеринарско друштво је основано као „Удружење марвених лекара Србије“ на оснивачкој великој скупштини која је одржана од 21. до 24. октобра 1890. године у Београду у згради Српског пољопривредног друштва.

На првој привременој седници управног одбора удружења, одржаној у Београду 27. децембра 1903. године, изабрана је стална управа удружења, надзорни одбор и редакциони одбор.

Након Балканских ратова ово удружење мења име у „Удружење ветеринара Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“ када је одржан и I Конгрес ветеринара СХС.

После Првог светског рада удружење мења име и постаје „Југословенско удружење за ветеринарство и сточарство“. Од 1949. године постаје „Савез ветеринара и ветеринарских техничара ФНРЈ“.

Циљеви Друштва су:

- унапређење ветеринарске делатности у складу са свим стручним и научним принципима;
- унапређење и заштита здравља и добробити животиња, заштита јавног здравља, заштита животне средине, унапређење сточарства и др;
- континуирано стручно усавршавање доктора ветеринарске медицине кроз различите облике рада;
- подстицање научног, стручног и истраживачког рада у свим областима ветеринарске делатности;
- подстицање и праћење поштовања Кодекса ветеринарске етике и добре ветеринарске праксе;
- поштовање, очување и неговање традиција из прошлости, српске и светске ветеринарске медицине;
- сарадња са Друштвима ветеринара других земаља.

Прокламоване циљеве Друштво остварује у следећим областима:

- здравствена заштита и добробит животиња,
- заштита јавног здравља,
- заштита животне средине,
- унапређење сточарства,
- међународна сарадња,
- образовање и др.

Да би могло да реализује постављене циљеве, Друштво предузима све активности како би:

- деловало у најбољем, дугорочном интересу доктора ветеринарске медицине, клијената и друштвене делатности;
- своју организацију учинило оперативном и омогућило сваком члану да искаже своје креативне способности;
- остало отворено за све позитивне утицаје друштвене заједнице;
- омогућило учлањивање младих доктора ветеринарске медицине у Друштво непосредно после завршетка студија;
- својим стручним и научним приступима остварило утицај на све државне органе, приликом доношења закона и подзаконских аката који су у вези са ветеринарском делатношћу.

Делатност Друштва је:

- организовање семинара, конференција, предавања, трибина, радионица, тренинга саветовања, посета и других облике размене сазнања и искустава из наше и других земаља;
- окупљање, удруживање, едукација, промоција и информисање доктора ветеринарске медицине;
- објављивање студија брошура и других публикација;
- подржавање и промовисање различитих истраживачких пројеката који се баве темама релевантним за остваривање циљева Друштва;
- осмишљавање и спровођење појединачних и заједничких истраживања ради идентификације и решавања проблема у вези са остваривањем циљева Друштва;
- сарадња с другим локалним и међународним организацијама које промовишу сличне вредности у циљу ефикаснијег и квалитетнијег остваривања својих циљева.
- координација и обједињавање рада подружница, секција и других облика деловања Друштва;
- проучавање и праћење система здравствене заштите животиња, безбедности хране и јавног здравља, као и организације рада ветеринарско-медицинске делатности и предлагање мера за њихово унапређење;
- учешће у припреми и оспособљавању доктора ветеринарске медицине за ефикасан рад у ванредним ситуацијама;
- организовање конгреса и других стручних и научних скупова;

- давање мишљења на предлоге закона и других нормативних аката којима се регулишу питања из области ветеринарске медицине;
- залагање за одговарајући друштвени положај доктора ветеринарске медицине;
- учешће у раду међународних ветеринарских организација;
- сарадња са Ветеринарском комором Србије, локалним самоуправама, републичким органима и организацијама, привредним субјектима и САНУ;
- сарадња с друштвима доктора ветеринарске медицине других земаља;
- сарадња са Српским лекарским друштвом, и свим другим удружењима различитих професија;
- сарадња с међународним ветеринарским Друштвима, организовање и учешће на међународним стручним и научним скуповима;
- сарадња с организацијом студената Факултета ветеринарске медицине;
- учествовање у планирању броја студената за упис на факултет ветеринарске медицине;
- додељивање годишњих стручних признања и награда члановима Друштва, студентима Факултета ветеринарске медицине и другим заслужним грађанима;
- предлагање истакнутих ДВМ за друштвена признања и одликовања;
- издавачка делатност.

Статус члана Друштва може стећи сваки ветеринар који:

- поднесе пријаву за чланство у Друштву;
- је држављанин Републике Србије;
- поседује диплому о завршеним студијама Факултета ветеринарске медицине, са територије Републике Србије, или да поседује нострификовану диплому завршених студија Факултета ветеринарске медицине, стечену изван територије Републике Србије;
- прихвати циљеве Друштва и Статут и
- редовно плаћа чланарину.

Чланови Друштва имају право:

- да учествују у остваривању циљева Друштва;
- да непосредно учествују у одлучивању на Скупштини, као и преко органа Друштва;
- да бирају и буду бирани у органе и тела Друштва;
- да буду благовремено и потпуно информисани о раду и активностима Друштва;
- на саветодавну помоћ из струковне проблематике.

Чланови Друштва имају обавезу:

- да поштују и да се придржавају свих обавеза које су садржане у овом Статуту, осталим актима и одлукама Друштва;

- да чувају углед Друштва и ветеринарског позива придржавајући се Кодекса ветеринарско-медицинске етике;
- да учествују у свим облицима стручне и друштвене активности Друштва и његових организација ради остваривања циљева и задатака Друштва;
- да уредно плаћају чланарину и испуњавају остале обавезе према Друштву;
- редовно извештавају Друштво о свим подацима потребним за редовно вођење евиденције чланова и о њиховим променама;
- да се континуирано стручно усавршавају;
- да промовишу обављања ветеринарске делатности у складу са правилима струке, овог Статута и осталих аката Друштва;
- савесно и одговорно врше посебне послове које им повере органи Друштва и подносе извештаје о обављеним пословима Извршном одбору.

У саставу Српског ветеринарског друштва, налази се више специјализованих секција за поједине области и Академија ветеринарске медицине, која је основана 22.12.1998. године. Оснивање академије као највишег облика организовања унутар струковних организација представља свакако највиши научно-стручни чин и одраз зрелости еснафа и потврду његовог ангажовања на унапређењу и развоју професије и стицања адекватног угледа и положаја у друштву.

Академија има за циљ да развија научноистраживачки и стручни рад, као и друге делатности које су од трајне вредности за унапређење и заштиту здравља животиња, заштиту здравља људи од зооноза, безбедности хране, заштиту животне средине, унапређење сточарства и других области од значаја за ветеринарску делатност.

За чланове Академије, бирају се угледни доктори ветеринарске медицине који дају значајан допринос развоју и угледу ветеринарске професије.

6.2 Ветеринарска комора Србије

Ветеринарска комора Србије (ВКС) је професионална организација, основана ради заштите и унапређења стручности, очувања професионалне етике, подизања нивоа здравствене заштите животиња, као и заштите професионалних интереса доктора ветеринарске медицине односно дипломираних ветеринара, као и ради остваривања других циљева.

Ветеринарска комора Србије је основана 1991.године, Законом о здравственој заштити животиња (Сл. гласник РС 37 од 22. јуна 1991.).

Чланство у Комори обавезно је за све ветеринаре.

Комора обавља следеће послове:

- доноси Кодекс ветеринарско-медицинске етике и обезбеђује његову примену;
- у складу са Кодексом стара се о угледу професије, дисциплини при обављању ветеринарске делатности и предузима одговарајуће мере у случају непридржавања етичких норми;

- издаје, продужава, привремено или трајно одузима лиценце ветеринарима и о томе води евиденцију;
- води евиденцију чланова Коморе;
- израђује критеријуме и спроводи поступак обнављања лиценце;
- пружа информације из евиденције ветеринарских организација;
- организује и учествује у организовању стручних скупова;
- предлаже цене ветеринарских услуга;
- предлаже и по потреби даје мишљење о плановима и програмима средњошколског образовања, основних и специјалистичких студија у области ветеринарства и даје мишљење о потребама за ветеринарским кадровима;
- учествује у припреми прописа из области ветеринарства;
- оснива и сазива Етички комитет који разматра и одлучује о повредама Кодекса етике ветеринарске струке и води дисциплински поступак против ветеринара са лиценцом у складу са одредбама статута;
- обавља и друге послове предвиђене статутом Коморе.

Комора доноси Статут којим се ближе уређују:

- делокруг Коморе;
- органи Коморе и њихов делокруг рада;
- начин одређивања висине чланарине и финансирања рада Коморе;
- друга питања из надлежности Коморе;
- средства за рад Коморе.

Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде даје сагласност на статут и опште акте Коморе и врши надзор над законитошћу рада Коморе.

Ветеринари и ветеринарски техничари имају право и обавезу на стручно усавршавање и подлежу прописаној провери знања у оквиру програма које доноси Комора у сарадњи са Министарством.

Начин издавања, продужавања или одузимања лиценце за рад привремено, односно, трајно, Регистар лиценци, евиденције, као и органи Коморе који одлучују о издавању, продужавању и одузимању лиценце, ближе се уређују статутом Коморе.

Лиценцу за обављање ветеринарске делатности издаје Ветеринарска комора Србије на захтев лица са завршеним студијама ветеринарске медицине, положеним стручним испитом и са стручним резултатима у обављању послова ветеринарске делатности, као и препоруком два члана Коморе. Лиценца се издаје за период од пет година, решењем председника Коморе, а на предлог Управног одбора Коморе.

Лиценца је документ којим ВКС потврђује доктору ветеринарске медицине да може да се бави ветеринарском делатношћу (има завршене студије ветеринарске медицине и положен стручни испит), да се стално усавршава и да поштује Кодекс ветеринарско-медицинске етике као и Правила добре ветеринарске праксе. ВКС је почела доделу лиценци 28.12.2007. године.

Издату лиценцу, комора може одузети:

1. привремено, за период који одговара тежини прекршаја, а најдуже девет месеци, ако Етички комитет утврди повреду Кодекса етике ветеринарске струке решењем председника Коморе.
2. трајно уз брисање лица из евиденције ветеринара, решењем председника Коморе, ако је том лицу лиценца претходно два пута привремено одузета.
3. трајно, ако је правоснажно судском пресудом ветеринару трајно забрањено обављање ветеринарске делатности.

Удружења Коморе:

- Удружење ветеринара Србије за живину и птице
- Удружење ветеринара система одбране
- Удружење ветеринара Србије за безбедност хране
- Удружење ветеринара судских вештака Србије
- Удружење ДВМ алтернативне ветеринарске медицине Србије
- Удружење ветеринара Пчеларске праксе Ветеринарске Коморе Србије

6.3 WVA - Светска ветеринарска асоцијација

Пре више од сто педесет година, 1863. године, др John Gamgee је организовао први Међународни конгрес за ветеринарство. Ова иницијатива је прерасла у Светску ветеринарску асоцијацију (WVA) данас. Организација обједињује и представља глобалну ветеринарску струку. То је кровна организација за национална ветеринарска удружења и међународна удружења ветеринара који раде у различитим областима ветеринарске медицине. Организација наставља амбицију J. Gamgee-а да окупи ветеринаре из целог света, да размене искуства, да размењују идеје и да удруже снаге за промоцију и развој ветеринарске медицине. WVA брани интересе здравља и добробити животиња и људи, као и интерес својих организација чланица и њихових чланова. Око 500.000 ветеринара, широм света су чланови ове организације.

Ветеринарска Комора Србије, постала је пуноправни члан Светске ветеринарске асоцијације 2011. године. Тим поводом, тадашњи предсеник WVA, Фаузи Кехрид (Тунис), и непосредни претходни председник, Тјерд Јорна (Холандија), у периоду 13.12.-15.12.2011. године, посетили су ВКС и нашу земљу.

ВКС има представника у WVA.

6.4 FVE - Федерација ветеринара Европе

FVE је основана 1975. године. Данас представља 46 националних ветеринарским организацијама широм 38 земаља Европе и 4 секције, од којих свака представља кључне групе у нашој професији: ветеринари практичари (UEVP),

ветеринари који се баве хигијеном намирница анималног порекла (UEVH), ветеринарски државни службеници (EASVO) и ветеринари у образовању, истраживању и индустрији (EVERI).

Европска ветеринарска професија, оличена у FVE, настоји да промовише здравље животиња, добробит животиња и јавног здравља широм Европе.

Европска федерација ветеринара, усвојила је документ „Добра ветеринарска пракса”, који има статус Европског стандарда за ветеринарске организације. Циљ стандарда је да послужи као основа за организације које су чланице FVE и које су вољне да примене сопствену шему система квалитетног менаџмента. О овом стандарду биће речи касније у књизи.

ВКС је члан FVE у којој има свог представника.

6.5 ОИЕ – Светска организација за здравље животиња

Потреба за борбом против болести животиња на глобалном нивоу, довела је до формирања међународне канцеларије за епизоотије, потписивањем међународног споразума 25. јануара 1924. године у Паризу. ОИЕ су почетна слова француских речи „Office International des Epizooties”, и ова скраћеница је данас опште прихваћена. Маја 2003. године, канцеларија постаје Светска организација за здравље животиња, али и даље задржава акроним ОИЕ.

ОИЕ је међувладина организација задужена за побољшање здравља животиња широм света. Број чланова организације 2017. године, био је 181. Република Србија је чланица ОИЕ.

6.6 FECAVA - Европска федерација ветеринара мале праксе

FECAVA промовише професионални развој и представљање ветеринара мале праксе у Европи. FECAVA настоји да побољша ветеринарску негу кућних љубимаца, да истакне везу људи и животиња и концепт „једно здравље (one health)“. То се врши помоћу стручног усавршавања и повезивања са релевантним организацијама и заинтересованим странама.

FECAVA ради у корист више од 30.000 ветеринара у Европи. Данас има 37 чланова који представљају 37 европских земаља. Поред тога, 13 европских Специјалистичких група су придружени чланови. Удружење ветеринара мале праксе Србије (SASAP) је чланица FECAVA.

Савет је главна структура FECAVA који се састоји од једног директора који представља свако од наших удружења чланица и Форум преко којег се предлажу сви циљеви и одобрава политика. Савет успоставља радне групе за реализацију започетих пројеката од стране Савета. Одбор води и реализује циљеве дефинисане од стране Савета. Одбор се састоји од председника, потпредседника, секретара и благајника. Чланове одбора бира Савет на две године.

6.7 WSAVA - Светска ветеринарска организација за мале животиње

WSAVA је асоцијација коју чине ветеринарске организације из целог света, које се баве здравственом заштитом кућних љубимаца. Тренутно постоје 92 чланице и партнерске асоцијације и представљају преко 145.000 појединачних ветеринара из целог света.

Примарна сврха организације је да унапреди квалитет и доступност здравствене заштите за мале животиње, стварајући јединствен стандард неге за добробит животиња и човечанства – формирање глобалне ветеринарске заједнице.

Удружење ветеринара мале праксе Србије (SASAP – Serbian Association of Small animal Practitioners), Удржење ветеринара велике праксе Србије (УВВПС), Удружење ветеринара Србије за живину и птице (УВСЖИП) и друга удружења, веома су активна у међународним ветеринарским организацијама.

7.0 Етички аспекти огледа на животињама

Оправданост, сврха и одрживост вршења огледа на животињама представља једно од најактуелнијих научних, али и етичких питања. Ово питање увек наилази на снажне друштвене реакције и отвара низ пратећих проблема правне, социолошке, психолошке, али и економске природе.

Огледи на животињама се спомињу још у записима древних Грка из IV и V века пре нове ере. Међу првима који су експериментисали на живим животињама су Аристотел и Ерасистратус. Гален, лекар у Римском царству, је још у другом веку вршио вивисекцију свиња и коза и познат је као „отац вивисекције“. Тестирање на животињама као експериментални метод испитивања хируршких процедура намењених хуманој медицини је практиковао Авензоар, арапски лекар из Шпаније у XII веку.

Јавне дискусија и протести против праксе коришћења животиња у ове сврхе, разбуктали су се још у XIX веку када почиње интензивније и масовније практиковање ових огледа. Покрет који се супротставио све ширем спровођењу огледа на животињама је означен као антививисекционистички. Њихов револт, био је подстакнут болом и патњом који је наносен животињама, али и због опште дехуманизације човечанства која је проузрокована таквим чином. „Домовином антививисекциониста“ сматра се Велика Британија. Ова земља је била позната по интензивним политичким дебатама које су резултирале доношењем Закона о окрутности према животињама 1876. године (*Great Britain's Cruelty to Animals Act of 1876*), који је представљао компромисно решење. У Сједињеним Америчким Државама овај покрет никада није стекао подршку која би омогућила промене у законодавству. Иако су федералне јединице започеле са усвајањем прописа који забрањују окрутност према животињама још од 1828. године, већина њих је искључивала огледе на животињама. Тек након измена и допуна федералног Закона о добробити животиња из 1966. Сједињене Америчке Државе 1985. године доносе одредбе од значаја за бољи третман огледних животиња (*Food Security Act i.e. Farm Bill i.e The Improved Standards for Laboratory Animals Act*).

Чињеница је да су огледи на животињама имали пресудну улогу у развоју хумане и ветеринарске медицине, као и других природних наука. Бројни физиолошки и патолошки процеси су разјашњени на овај начин, развијена су различита терапијска, профилактичка и дијагностичка средства, унапређени су бројни биотехнолошки поступци. Процењено је да се у свету у ту сврху данас користи и до 100 милиона животиња годишње. Већина ових животиња припада подтипу кичмењака и користи се у фармацеутској индустрији за развој нових лекова и испитивање биолошких препарата. Ниједан алтернативни метод још увек не омогућава испитивање сложених међусобних утицаја који се дешавају у живом систему. Са друге стране, управо ова чињеница је резултирала коришћењем огледних животиња и за испитивање козметичких средстава, разних адитива или, чак, оружја. Међу најпознатијим тестовима, за који се користе огледне животиње, су Драјзов тест (*The Draize Test*) - тестирање нових козметичких препарата намењених тржишту убризгавањем концентрованих раствора у очи зечева и LD 50 (*The Lethal Dose 50% Test*) која треба да установи „смртоносну дозу“, односно

количину која је довољна да усмрти 50% животиња које се користе у огледу у одређеном временском периоду.

Међутим, све чешће се могу чути и мишљења да не постоји никаква научна неопходност да се експерименти на животињама и даље изводе, или се они морају изводити само ретко и као специјални изузеци, а не као правило. Такође, постоји и став да се ови експерименти у великој већини случајева стално понављају и да су суштински потпуно непотребни. Упркос залагању за њихову потпуну обуставу, огледи на животињама се још увек интензивно спроводе широм света. Ипак, начин њиховог вршења, место, време, услови и лица овлашћена за њихово извршење као и све друге битне околности у вези са њима, регулисани су бројним нормама правног и етичког карактера и то како на међународном нивоу тако и у националним законодавствима.

Акти појединих међународних организација садрже одредбе посвећене заштити и добробити огледних животиња и, уопште, регулисању њиховог третмана. Ови акти немају снагу закона, већ представљају само препоруке које имају велики значај због своје моралне тежине. Светска организација за здравље животиња (OIE), усвојила је Здравствени кодекс за копнене животиње (The Terrestrial Animal Health Code), којим је, између осталог, истакла улогу огледа на животињама у истраживању и њихов допринос унапређењу добробити других животиња и људи. Њиме су прокламовани минимални стандарди добробити при вршењу огледа на животињама, уз поштовање такозваног „3Р правила“ (The Three Rs). Кодексом се предлаже увођење система надзора вршења огледа на животињама. Такође, свако ко је укључен у употребу животиња у истраживачке сврхе сноси етичку одговорност за њихову добробит, посебно истичући улогу коју ветеринар има као лице које поседује стручна знања и вештине.

Светска ветеринарска асоцијација (*World Veterinary Association*) има став да су огледи на животињама у одређеним случајевима неизбежни, али да их треба спроводити само онда када су апсолутно неопходни, а нарочито треба избегавати понављања која су непотребна. Акцент се ставља на улагању напора ради откривања и примењивања алтернативних метода, као и стварању законских или административних мера које би обухватале све институције у којима се врше огледи на животињама. Посебно се наглашава неопходност хуманог третмана огледних животиња и улогу ветеринара у том раду.

Према Кодексу ветеринарско – медицинске етике Ветеринарске коморе Србије, ветеринар мора да пружи сву потребну негу животињама које су му поверене на чување, старање или у сврхе лабораторијске дијагностике или научних истраживања. Такође, ветеринар је обавезан да штити природна права животиња, дефинисана као 5 слобода.

Кодексом је нарочито прописано да рад са експерименталним животињама мора да буде у складу са етичким начелима, као и у складу са одговарајућим нормативним актима који регулишу добробит животиња.

Дисциплинско – етички правилник Ветеринарске коморе Србије наводи непоштовање етичких начела добробити животиња као повреду Кодекса ветеринарско – медицинске етике. Уколико би ветеринар био осуђен на казну затвора преко 6 месеци за кривично дело из области ветеринарства, то би се сматрало нарочито тешком повредом Кодекса.

Смањењу броја огледа на животињама доприноси и промовисање производа који нису тестирани на животињама и јавно објављивање података о томе које компаније, првенствено из света козметичке индустрије, такве тестове и даље врше. Пример оваквог деловања је интернет презентација удружења за заштиту животиња ПЕТА (*People for the Ethical Treatment of Animals*) на којој постоји база података како о оним компанијама чији производи нису тестирани на животињама, тако и о оним које своје продукте тестирају на животињама.

7.1 Институционална заштита добробити огледних животиња

Према Закону о добробити животиња, огледна животиња је сваки живи кичмењак и бескичмењак, као и њихови развојни облици који су намењени за спровођење огледа. Исти Закон наводи да оглед на животињама представља коришћење животиња у огледне или друге научне сврхе које могу проузроковати повреде, бол, патњу, страх и стрес животињи, нарушити здравствено стање и изазвати трајно или привремено нарушавање физичке, психичке, односно, генетичке целовитости животиња, као и смрт животиње.

Ступањем на снагу овог Закона, институционализована је и заштита огледних животиња. У циљу разматрања стручних питања и давања стручних мишљења, као и реализације пројектних задатака у области добробити животиња, предвиђено је оснивање посебне радне групе - Етичког савета за добробит огледних животиња. Поред овога, свака научноистраживачка организација и сва друга правна лица која спроводе огледе на животињама, дужне су да, у оквиру своје организације или заједно са другим научноистраживачким организацијама, односно, правним лицима која спроводе огледе на животињама, образују етичку комисију за заштиту добробити огледних животиња. Етичка комисија и Етички савет су места на којима се започиње са успостављањем заштите огледних животиња, а које даље штите и остале државне институције (инспекција, полиција, тужилаштво и судство).

Заступање става за или против вршења огледа на животињама зависи и од тога да ли појединац заступа специзам, као својеврсну предрасуду у корист интереса чланова једне врсте, а против интереса чланова других врста. Употреба огледних животиња је поље у коме се специзам може најјасније сагледати, зато што се интерес једне врсте директно подређује интересу друге. Може се закључити да је третман огледних животиња директан одраз моралног становишта које заузимамо у односу на друге врсте. Односно, начин на који се спроводи оглед на животињама зависи од равнотеже која постоји између интереса огледних животиња, са једне, и људи и животиња које имају користи од ових огледа, са друге стране. На основу овога произилази став да проблематика вршења огледа на животињама мора да се сагледа у светлу основних принципа биоцентричне етике, која све више потискује до скоро владајући антропоцентризам, као и у контексту све израженије друштвене свести у погледу човековог односа према добробити животиња.

7.2 Улога Етичке комисије

Све организације које спроводе огледе на животињама, дужне су да образују етичку комисију за заштиту добробити огледних животиња. По Закону ове организације се могу удружити са другима које се баве овом делатности и заједно формирати етичку комисију.

Закон одређује да се Етичка комисија састоји од ветеринара хирурга, ветеринара са искуством у узгоју огледних животиња, стручњака са искуством примене статистике у истраживањима, представника удружења, односно, организација чији циљеви су усмерени на заштиту добробити животиња, као и истраживача из сродних научних области.

Да би се обезбедило мишљење и особа које нису директно укључене у научноистраживачки рад, најмање трећина чланова Етичке комисије морају бити лица која нису запослена у научноистраживачкој организацији, односно, другом правном лицу које спроводи огледе на животињама. Изузетно значајно место међу члановима етичке комисије имају лаици. То место припада организацијама за заштиту животиња. Присуство ових чланова је корисно за огледне животиње, али и за сам научноистраживачки рад, зато што сваки затворен систем постаје подложен губитку критеријума и на тај начин спутавању напретка.

Етичка комисија утврђује начин спровођења огледа на животињама, у складу са Законом о добробити, обавља стручну контролу над спровођењем огледа на животињама, организује обуку лица која спроводе огледе на животињама, даје стручна мишљења министру о етичкој и научној оправданости спровођења огледа и подноси редовне годишње извештаје министру. Етичка комисија је дужна да без одлагања прекине спровођење огледа, ако се у току спровођења огледа на животињама поступа супротно одредбама Закона о добробити и о томе обавести Министарство.

На овај начин је формирана и Етичка комисија за заштиту добробити огледних животиња Универзитета у Новом Саду. Рад са експерименталним животињама на Универзитету у Новом Саду је прецизиран Правилником који дефинише:

- заштићене животињске врсте,
- експерименталне процедуре (етичке и неетичке),
- принципе етичности експерименталног рада на животињама,
- оспособљеност истраживача за такав рад,
- састав и начин формирања Етичке комисије за заштиту добробити огледних животиња на Универзитету у Новом Саду,
- делокруг рада, задатке и правила рада исте, поступак добијања мишљења за експериментални рад на животињама од стране Етичке комисије,
- поступак у случају непоштовања правила рада Етичке комисије и одлука донетих на основу Правилника.

Заштићеним животињским врстама сматрају се сви кичмењаци, осим човека, који су у стању да осете бол, патњу, страх и стрес, укључујући и њихове развојне облике.

Етичке експерименталне процедуре подразумевају поступке манипулације са експерименталним животињама које се користе у научноистраживачке и биомедицинске сврхе и имају за циљ да створе нова знања из области биомедицине и тако допринесу општем развоју науке, а могле би да проузрокују повреде, патњу, бол, страх и стрес животињи, наруше здравствено стање и изазову трајно или привремено нарушавање физичке, психичке и генетичке целовитости животиња, као и смрт животиње.

Интервенције на животињама којима се нарушава физичка, психичка, односно генетичка целовитост животиња, може да обавља само ветеринар и овлашћени научни радник.

Етичке експерименталне процедуре подразумевају и процедуре намерног жртвовања експерименталних животиња у циљу добијања изолованих органа или на крају експеримента.

Лишавање животиња живота, обавља се на хумани начин према процедурама које проузрокују тренутну и сигурну смрт. Надлежни министар прописује ближе услове и средства за лишавање животиње живота.

Неетичке експерименталне процедуре су све манипулације на експерименталним животињама које могу да изазову бол, патњу, трајно оштећење или смрт, а немају за циљ стварање нових знања из биомедицинских наука и не доприносе развоју науке.

У неетичке експерименталне процедуре спадају демонстрације већ познатих знања на експерименталним животињама, осим у случајевима у којима је укључивање животиња неизбежно у постизању едукативних циљева.

Уместо тога, препоручује се коришћење компјутерских симулација и других општеприхваћених дидактичких метода рада.

У високошколским установама на основним студијама, дозвољено је обављати вежбе којима се не проузрокује бол, патња, страх, стрес, повреда или смрт животиње, тј. не нарушава живот и добробит, односно физичка, психичка и генетичка целовитост животиња.

Употреба животиња у оквиру практичне наставе на мастер, специјалистичким и докторским студијама, у изузетним случајевима, када се процени да циљ едукације не може да се постигне на други начин, могућа је на захтев одговорног наставника, уз сагласност одговарајуће катедре, уз Стручно мишљење Етичке комисије и на основу решења надлежног Министарства којим се одобрава спровођење огледа на експерименталним животињама.

При планирању експерименталног рада на експерименталним животињама, потребно је придржавати се следећих принципа етичности:

- принцип замене: где год је могуће, уместо експеримента *in vivo* на заштићеној врсти, користити алтернативне експерименталне моделе *in vitro* (нпр. ћелијске културе, изоловани органи, микроорганизме) и компјутерске симулације;
- принцип редукције: користити најмањи могући број експерименталних животиња придржавајући се статистичких процена;

- принцип усавршавања квалитета: усавршавати огледне процедуре до степена на којем је могуће потпуно избећи или умањити непријатна телесна и емоционална искуства животиња у огледу.

Потребно је обезбедити коришћење здравих животиња, животиња одговарајуће врсте и узраста које морају бити прописно узгојене и чуване, и по могућству сродне. Све животиње треба набављати из регистрованих узгајалишта.

Обавезно је коришћење одговарајућих статистичких метода при процени резултата.

Експериментални протокол мора да антиципира научно валидан одговор на постављене циљеве истраживања.

Истраживачи треба да буду обучени за рад на експерименталним животињама. Захтевани степен квалификованости зависи од самог експерименталног протокола.

Истраживачи су дужни да поднесу доказ о обучености за рад на експерименталним животињама (сертификат о успешном похађању курса у земљи или иностранству).

Искусни истраживачи могу да докажу компетентност подношењем већ објављених радова у међународним часописима.

Етичка комисија утврђује начин спровођења огледа на животињама у складу са Законом о добробити животиња:

- обавља стручну контролу над спровођењем огледа,
- на основу доступних информација обавештава лица која спроводе огледе на животињама о одржавању обука и семинара о добробити животиња,
- даје стручна мишљења министру о етичкој и научној оправданости спровођења огледа,
- подноси редовне годишње извештаје надлежном министру.

Успостављање било ког система контроле и транспарентности рада врло често, у почетку, наилази на отпор. То је обично дуг и спор процес у току кога има разних препрека. Етичку комисију научноистраживачки радници схватају као препреку у свом раду, као додатни административни посао. Међутим, то није само формално поштовање закона. Поштовањем ових правила се, осим заштите добробити огледних животиња, уједно обезбеђује и квалитет самог истраживачког рада и подиже углед струке и науке у друштву.

8.0 Еколошка етика – морални разлози очувања човекове животне средине

Еколошка етика може да се дефинише као систематски опис моралних односа између људских бића и њиховог природног окружења. Заснива на томе да моралне норме могу да управљају људским понашањем у циљу очувања оптималних односа са осталом живом природом. Еколошка етика објашњава карактер тих норми, њихово оправдање, као и објекат према коме та одговорност постоји. Различите етичке теорије нуде и различита решења ове проблематике.

Антропоцентрична етика сматра да једино људска бића поседују моралну вредност, па се тако може тврдити да постоји одговорност у односу на свет природе (индиректно), а не према свету природе (директно). На овај начин се негативна дешавања у природи огледају кроз њихов негативан утицај на људски род. Проширење оваквог погледа би било узимање у обзир и моралне одговорности коју имамо према будућим генерацијама људи. Међутим, може се тврдити да постоји и директна одговорност према другим живим бићима у природи. Неантропоцентрична етика допушта постојање моралног достојанства и осталим живим бићима. Даљим развојем, фокус се помера са јединке на популације, врсте и целокупне екосистеме. Холистичка етика указује да моралну одговорност имамо према овим скуповима и односима који унутар њих владају. Еколошки холизам сматра морално значајним две врсте ствари: биосферу као целину и велике екосистеме који је конституишу. Људи као индивидуе, појединачне животиње, биљке, стене итд, који конституишу ове велике системе, нису морално значајни; они имају значај само уколико доприносе одржавању значајне целине којој припадају. Наравно, коју год теорију еколошке етике примењујемо, човек је био и остао најутичајнији фактор који својим деловањем, свесним и несвесним, може утицати на све остале елементе у природи; фактор чији се утицај временом само увећавао.

Крајем XX века, човечанство је бројало око шест милијарди људи, а процењује се да је у последње време за пораст од једне милијарде становника било потребно мање од 15 година. Међутим, чини се да оваква динамика помало успорава те се процењује да ће се цифра од 9 милијарди достићи до 2050. године. Посебан проблем представља што се увећање становништва не дешава равномерно већ центри насељености постају све већи. Процењује се да се број становника у градовима за протеклих 40 година удвостручио. Пораст броја становника је нарочито изражен у земљама које су слабије економски развијене. Ове чињенице, заједно са последичним еколошким оптерећењем, доводе многе ауторе до закључка да се људска раса ближи границама свог раста. Супротно овоме, уколико се стопа раста настави, овим или сличним темпом, долази се до закључка да се планета Земља налази пред економском и еколошком пропашћу.

Повећана ефикасност у свим привредним гранама, нарочито у пољопривреди и производњи енергије, привидно су омогућиле доступност ресурса која је могла ићи у корак са порастом потражње за њима. На овај начин се, рецимо, повећавала производња хране и поред ограничене расположивости пољопривредног земљишта. Баш као и број становника и густина насељености, ни

сама доступност ресурса није равномерно распоређена широм планете. Индустијски развијене земље користе неупоредиво више природних ресурса од неразвијених земаља. Оквирно се може рећи да 20% најбогатијих становника ове планете троши око 80% њених ресурса. Оваква несразмера, свакако, поред бројних економских и техничко-технолошких питања, ствара и значајне етичке дилеме.

Рано филозовско размишљање о екологији, уклапа се у модел примењене етике. Ово је била област у којој су филозофи независно развијали своје теорије и према потреби и интересу примењивали их на поједина практична питања. Овакав приступ је водио анализирању и оцењивању појединих проблема (негативна функција етике), док се мање пажње посвећивало изградњи позитивне еколошке етике. Овај модел је био и конзервативан у смислу примене стандардних теорија. Највећи део овог типа еколошке етике, био је усмерен на процењивање аргумената за и против специфичних еколошких закључака.

Главни фокус еколошке проблематике, представљала је управо демографска експлозија становништва средином XX века. Бројне дебате по овом питању су резултирале стварањем формуле која се и даље широко примењује. Ова формула гласи:

$$У = П \cdot И \cdot Т$$

Где су:

- У – утицај на животну средину
- П – популација
- И – изобиље и потрошња
- Т – технологије

Етички изазов се састоји у сагледавању аспеката све три променљиве, зато што се „У“ све више приближава критичној тачки. Из овога произилазе бројна питања. Да ли постоји морално прихватљив циљ постојања човечанства? Да ли је потребно уздржавање од репродукције или потрошње? Да ли поједине технологије морају да се избегавају? Да ли постоји обавеза богатих према сиромашнима? Ова и још бројна питања била су мотив да УН формирају комисију за проучавање питања о економском развоју, заштити животне средине и будућим генерацијама. Ова комисија је основана осамдесетих година прошлог века и добила је назив по свом председавајућем, норвешкој премијерки Брунтланд. Своје закључке, комисија је објавила 1987. године у књизи „Наша заједничка будућност“. У овој књизи се појављује стандардна дефиниција одрживог развоја, као развоја који задовољава потребе садашњости без угрожавања задовољења потреба будућих генерација.

Међутим, тешко је говорити о одговорности према некоме ко још увек не постоји и о чијим потребама не знамо ништа. Ипак, овакво мишљење је нужно са становишта објашњења садашњим генерацијама зашто је потребно подносити одређене жртве и ограничења. Ово уједно представља и прави филозофски изазов – изазов о утврђивању постојања и степена одговорности према нечему што још увек не постоји.

Постоје аргументи који говоре против схватања да смо одговорни према будућим генерацијама. Ови аргументи могу да се разврстају на:

- аргумент из незнања,
- аргумент ишчезавајућих уживалаца и
- аргумент на основу временске локације.

Аргумент из незнања указује на то да мало знамо о људима будућности. Не знамо ни да ли ће постојати, ни каква ће бити њихова интересовања, потребе и циљеви. На основу овога, ми не можемо да дефинишемо наше обавезе, пошто се оне могу разликовати од вредности и ставова које ће те генерације имати, а које се могу значајно разликовати од наших. Међутим, овом аргумену могу се одмах супротставити тврдње о универзалним потребама и вредностима, као што су потреба за здрављем, довољном количином хране, воде и чистог ваздуха, и сл.

Аргумент ишчезавајућих уживалаца указује на то да нисмо одговорни ни за то да будуће генерације донесемо на свет, па је бесмислено говорити о обавезама које имамо према њима. Ова тврдња указује да обавеза не може бити заснована ни на утилитаристичком принципу, ни на деонтолошким дужностима. Овде се поставља питање: да ли наши поступци некога могу да доведу у гори положај него да та особа уопште и не постоји? Може ли се замислити окружење у таквом стању да нека особа може да тврди да је боље да није ни рођена него што живи у таквом окружењу? Појам моралних права омогућава да објаснимо постојање тог „горег стања“, чак и када је алтернатива непостојање. Суштина овог тумачења није у томе да би ти људи живели квалитетније у неком другом окружењу, већ да су наши поступци угрозили њиховне основне интересе, нпр. здравље. У том смислу, наше обавезе се не односе према тим људима, већ према њиховим интересима (они не нестају доношењем алтернативних одлука).

Постоји могућност да се одвојено тумаче појмови „могућих људи“ и „будућих људи“. Пошто је број могућих људи неограничен, бесмислено би било дефинисати наше обавезе према њима. Из овога произилази да се смислено може дефинисати и упоређивати срећа и патња „будућих људи“. То значи да иако појединим алтернативним одлукама може да се утиче да ишчезне поједини уживалац, релативна количина патње и среће не ишчезава. На овај начин наше обавезе нису према специфичним могућим људима, већ се оне заснивају на признавању постојања минималне моралне одговорности. Упростило би се могло рећи да је, по овој теорији, недопустиво намерно на свет доводити особе које ће сигурно бити несрећне.

Трећи аргумент говори о временском раздвајању постојања садашњих и будућих генерација. Суштина аргумента је да ми тренутно чинимо оно што најбоље можемо уз наду у позитиван исход. Међутим, да ли је то довољно да би могло да оправда жељу да не желимо да мењамо свој удобан начин живота? Дакле, нашим начином живота, ми стварамо потенцијалну опасност, а онда чинимо оно што можемо да минимализујемо њене последице у будућем времену. Да ли је исправно кренути од краја или би било боље спречити да таква потенцијална опасност уопште и настане? Обично смо спремни да људе осудимо за поступке који могу створити штету у будућности. Значи, одговорност постоји, иако ће последице одређених поступака наступити у, могуће и јако удаљеној, будућности.

Када смо утврдили да одређени ниво одговорности према људима у будућности ипак постоји, поставља се следеће питање: да ли се на утилитаристичким основама може тврдити да су одговорности према будућим генерацијама надређене/подређене интересима садашњих генерација? У чему се састоје те одговорности и каква је њихова етичка основа? Одговори се могу дати на основу схватања три етичка приступа: утилитаризма, приступа заснованог на правима и етике старања.

Утилитаристичко схватање указује да би у минималном степену обавеза била у умањивању патњи будућих генерација, док би се у максималном смислу обавеза огледала у увећању њихове среће. Овде се поставља и питање о равноправности среће у садашњости и далекој и неизвесној будућности. Пракса умањивања среће у будућности је доста честа. Савремена економска схватања умањују садашњу вредност будућих уплата сразмерно њиховој временској удаљености. Овим размишљањем, ми можемо умањити вредност природних ресурса за будуће генерације и извући из њих максимум који можемо у садашњости. Међутим, овакав начин размишљања се може довести у сумњу из два разлога.

Прво, свако смањење будуће вредности ће довести до нуле у довољно далекој будућности. На основу овога бисмо могли да закључимо и да будући људи не вреде. Друго, поједине вредности не могу да се умање, односно, оне или јесу или нису. Очигледан пример оваквих вредности јесу живот и здравље. Умањивање вредности се може сматрати оправданим једино уколико ти ресурси и у будућности настављају да стварају вредност. Међутим, уколико се они исцрпе, збир укупног добра није максимизиран и, у ствари, представља губитак. Практично, ово значи да треба максимализовати садашњи приход од улагања, без угрожавања самих улагања.

Следеће питање је: да ли би требало увећати збир укупне среће или просечне среће? Ако се прихвати еколошка политика о увећању укупне среће може се доћи до противречних закључака. Наиме, такво схватање може довести до стварања великог броја делимично срећних људи пре него мањег броја пуно срећнијих људи. Уколико би се уместо увећања среће усредсредили на умањење патње то би водило смањењу броја људи и редукцији репродукције.

Схватање просечне среће би нас, такође, могло довести до противречних закључака и све већег раслојавања богатих и сиромашних. Тумачење просечне среће, обавезно мора да садржи и критику у вези са расподелом среће, односно ресурса.

Да ли се, онда, може рећи да будуће генерације имају сада нека права? Ако се права схвате као врста особине везане за некога, могло би се рећи да она не постоје зато што не постоје ни власници права. Међутим, ако се о њима размишља у контексту њихове функције, њихово постојање се може оправдати. Правима се ограничава понашање других људи и из њих произилазе одређене обавезе. Значи, права у својој функцији имају за циљ да заштите основне интересе власника тих права. Међутим, ако су у питању интереси будућих људи, постоје озбиљне потешкоће у јасном дефинисању њихових права. Ово је нарочито у вези са употребом необновљивих (неповратних) ресурса. Када користимо необновљиве ресурсе, ми лишавамо будуће генерације једнаке шансе за њихово коришћење. Праведност у овоме случају налаже да ово буде обештећено. Ово је могуће извести једино улагањем дела тих ресурса у развијање њихових алтернатива, а не само коришћење у циљу стицања тренутног благостања. Овакво размишљање даје донекле одговор на проблем демографске експлозије. Наиме, раст популације се мора ограничити како на свет не би долазили људи који неће имати шансе да воде минимално пристојни живот.

Постоје и аргументи који говоре у прилог томе да смо ми дужни да заштитимо све облике живота, односно, природу уопште. Може се тврдити да биолошки диверзитет има потенцијал да буде од велике користи људским бићима.

Ово се односи и на оне врсте чије су директне или индиректне користи познате, али и на оне врсте чије ће се потенцијалне користи тек испитати и утврдити у будућности. Медицински и пољопривредни потенцијал биолошког диверзитета пружа снажне разлоге за његово очување.

Животињске и биљне врсте би могли бити и директни уживаоци наших одговорности. Етика усмерена на животиње налаже морално уважавање појединачних животиња, а не само врста: оно што се догађа врсти је само од индиректног значаја, у мери у којој погађа појединачне животиње. Овде се мисли да би њих требало заштитити ради њих самих, а не због евентуалне потенцијалне користи за људски род. Ове две тврдње могу имати и додирних тачака уколико кажемо да се ми старамо о будућим генерацијама на тај начин што им обезбеђујемо живот у свету у којем су све врсте заштићене, чиме им обезбеђујемо садржајнији и богатији живот са више различитих могућности за развој. Ова тврдња се заснива на етици врлине, у смислу да врлине представљају карактерне особине које обезбеђују квалитетан и сврсисходни живот. Етика врлине се не садржи у питању „Како поступати?“, већ „Каква особа бити?“ У тумачењу еколошких проблема, са овог становишта, ово питање би се могло формулисати као питање „у каквом свету треба живети?“

Насупрот овим тврдњама стоји снажна филозофска традиција која указује на то да људска бића мотивише искључиво лични интерес. Овакво схватање се назива психолошки егоизам и указује на то да рационални људи нешто чине само када верују да је таква делатност у складу са њиховим личним интересима. Овакво деловање не искључује могућност да људи могу деловати и у корист других људи и/или показати бригу за њих. Људи не морају да буду уско себични већ деловање у корист других има и аспект личног интереса. Међутим, старање о другима пре искључује лични интерес него што представља његово задовољавање. Оно захтева да се заузме позиција и тачка гледишта онога о коме се старамо. Ако такав став заузмемо према живој природи то би значило да ми морамо разумети њихову природу, специфичне начине живота, потребе и циљеве. Ово је, наравно, могуће само у одређеном степену. Насупрот овоме би стајао „рационални егоизам“ који би низ врлина и ставова учинио рационално немогућим.

На основу наведеног, може се тврдити да имамо моралну одговорност према будућим генерацијама. Оне имају права да имају исту шансу, као што су имале и наше генерације, да воде здрав и срећан живот. Наша је обавеза да им обезбедимо ресурсе и заштитимо природна и културна богатства која ће дати смисао њиховим животима.

Примењивање стандардних етичких теорија на еколошка питања, свакако не пружа потпуну и задовољавајућу анализу тих питања. Било би погрешно тврдити да нека апстрактна етичка теорија може разрешити спорна еколошка питања. Поуздати се искључиво у филозофску етику је исто толико погрешно као и поуздати се искључиво на науку и струку. Најбољи приступ решавању ових проблема је, свакако, препознати да су и наука и етика неодвојиве у трагању за најбољим решењем еколошких, али и других, питања. Ово се може сумирати старом филозофском изреком која говори да је наука без етике слепа, а етика без науке празна. Прихватајући овакав став долазимо до тога да стручњаци из области биомедицинских наука носе нарочиту одговорност у изналажењу решења ових проблема. Међу свим струкама, у оквиру овог научног поља, свакако истакнуто место имају доктори ветеринарске медицине.

Устав Републике Србије у чл. 74 гарантује свима право на здраву животну средину и потпуно обавештавање о њеном стању. Закон о ветеринарству у чл. 4 дефинише ветеринарску делатност, кроз коју се на бројне начине, како директно, тако и индиректно делује на животну средину. Поред овога, Закон о ветеринарству, дефинише као ветеринарску делатност и ветеринарску едукацију и обавештавање. Поред ових и низ других закона (као што су Закон о безбедности хране, Закон о лековима и медицинским средствима, Закон о управљању отпадом...), као и подзаконских аката дефинишу обавезе и права које ветеринарски радници (доктори ветеринарске медицине и ветеринарски техничари) имају у циљу очувања животне средине. Кодекс ветеринарско-медицинске етике прописује да заштита животне средине, не само законска, већ и етичка обавеза ветеринарско-медицинске делатности и ветеринара, што се посебно односи на области хигијене и санитације. На крају, ветеринари треба да својим личним примером, како у професионалном, тако и личном животу подстичу развијање еколошке савести и морала.

8.1 Еколошка дискриминација

Еколошка дискриминација, као теоријски и социолошки израз, није у потпуности дефинисана, али је кроз различита друштвена истраживања уочена и потврђена као појава у и међу заједницама. Суштина еколошке дискриминације, огледа се у диспропорцији између социо-економског статуса или одређених карактеристика/особности (раса, порекло) друштвене групе и услова живота, односно квалитета животне средине у којој живи одређена група.

Узроци ових неприхватљивих појава су двојаки. Са једне стране, у питању је деловање саме државе и доминантних друштвених група (национална већина, економски јаке групе, људи са угледом и положајем). Друго, уколико стратегије и планери друштвеног развоја, методологију процене ризика спроводе као методологију процене учинка, такве процене свесно могу да се заснивају на нетачним, застарелим и неодговарајућим подацима.

Један од најдрастичнијих облика овог вида дискриминације јесте еколошки расизам. Еколошки расизам може да се дефинише као „расна дискриминација приликом доношења политичких одлука у области животне средине и спровођења регулатива и закона“.

Еколошки фашизам је термин који описује ситуацију када се индивидуална права жртвују зарад већег добра целине.

8.2 Еколошке болести

Појам еколошких болести све чешће је присутан у нашем свакодневном животу. Сваки други становник не подноси једну или више намирница, а сваки трећи или четврти болује од алергије. Негде око 10 - 15% становништва болује од алергијског ринитиса, што је пре двадесетак година износило свега 2% (амброзија). Око 15% становништва великих градова има бронхијалну астму, а отприлике исто толико деце болује од различитих екцема (кожних осипа и промена). Према

појединим наводима, рачуна се да просечан европски становник годишње у себе унесе чак 3 - 4 kg материја произведених у хемијској индустрији!

Савремени свет зависи од хемијских средстава и користи их свакодневно. Хемијска средства нам могу донети велике користи, али исто тако могу да делују штетно и по нас и по нашу околину. Многа хемијска средства немају природно пореко. Неке супстанце су јако опасне и изазивају карцином или нарушавају генетску структуру. Неки отрови се (нпр. парфеми и шампони за купање) акумулирају у нашем организму и ту се притаје годинама. Многи детарценти кроз канализацију улазе у воду и тло, а затим у ланац исхране.

9.0 Права животиња

Схватање да животиње заслужују морално уважавање често се означава речима „животињска права“ што служи као добар начин за привлачење пажње на лоше стање животиња. Тумачење да животиње имају права, Том Реган (1938-2017) је најречитије описао у књизи *Парница за животињска права (The Case for Animal Rights, 1983)*.

Реганово схватање, знатно сажето, изгледа овако: само бића са инхерентном вредношћу имају права.

Западна филозофска традиција углавном пориче постојање било каквог директног моралног односа између људи и природног окружења, па самим тиме и животиња. Прихватајући овакво тумачење, морална особа при свом деловању мора само да води рачуна како ће оно деловати на људе. Међутим, овакво класично антропоцентрично схватање, развијало се постепено у смеру неантропоцентричног схватања, односно постојања одговорности према животињама, независно од последица по људе.

Античка филозофија има мало разумевања за морално достојанство животиња. Етика врлина, чији је зачетник Аристотел, етичност одређује кроз четири основне врлине – умереност, правичност, храброст и (практична) мудрост. Аристотел тврди да биљке постоје ради животиња, а животиње ради људи. Теолошко схватање се не разликује много од античког. Теолог, филозоф и светитељ Западне цркве, Тома Аквински, сматра да човек не наноси никакву неправду животињама, тиме што их убија или употребљава на други начин, зато што су оне створене да служе човеку. Кантова деонтолошка етика сматра да су наше дужности према живим бићима индиректне, односно, то су дужности према другим људима. Основу ваљаног понашања дефинише став да сваки појединац треба да се понаша на онај начин како би желео да се и други понашају према њему и да поступа према људима на начин који никако није злонамеран. Декарт пориче да су животиње нешто више од машина зато што су лишене свести. Филозоф, Џереми Бентам, чини искорак у односу на традиционална схватања и проширује подручја моралне одговорности на сва бића која су способна да осете и разликују бол и угодјај. Основне карактеристике оваквог размишљања, огледају се у ставовима да се радње не вреднују према мотивацији, већ према ефектима које изазивају, као и да свеопшта срећа јесте врховно добро. Овакво гледиште је карактеристично за консеквенцијализам, познат и као телеолошка етика. Доминантна форма ове школе јесте утилитаризам.

Резимирајући овакав историјски развој тумачења појма моралног достојанства живих бића, можемо разликовати три етичка тумачења: антропоцентризам, антропоцентрични екстензионизам и неантропоцентризам.

На овом месту, потребно је споменути да поједини аутори (нпр. Лин Вајт млађи) сматрају да се у основи актуелне проблематике, у вези са овом облашћу, налази западна теолошка традиција. Бројна тумачења која оправдавају експлоатацију животиња, заснивају се управо на религиозној традицији и поричу било какву директну моралну одговорност према другим живим бићима, осим човека.

Који је онда исправан однос између људи и животиња? Одговор на ово питање покушао је да да Џоел Фајнберг у чланку „Права животиња и још нерођене генерације“. Он полази од схватања права у виду захтева за неко добро, а против неке друге особе која би тиме имала неку дужност. Тумачећи права животиња, он признаје да већина људи сматра да смо дужни да према животињама не будемо беспотребно окрутни. То може да се сматра као дужност према другим људима које би такво понашање могло да повреди. Ова дужност би се могла сматрати изведеном и из дужности према нама самима. На овај начин избегавамо развијање негативних карактерних особина као што су окрутност и неосетљивост. Међутим, Фајнберг сматра да оваква објашњења не дају животињама директна права. Он сматра да дужност према животињама имамо због тога што животиње имају интересе који могу бити или унапређени или оштећени нашим деловањем. Овај принцип може да се примени на све облике живота и он закључује да се једино за бића са свесним потребама и побудама може рећи да имају интересе. Ово практично значи да више животиње имају права, а ниже животиње и биљке немају. На основу овога се не може тврдити ни да врсте имају одређена права, иако би поједине индивидуе у оквиру врста могле да буду носиоци права. На овај начин се, бар одређеним животињама, признаје морално достојанство.

Питер Сингер је седамдесетих година прошлог века направио поређење да је искључивање животиња из моралних разматрања једнако искључивању људи других раса или жена. Он је, да би направио паралелу са расизмом, популарисао термин специзам. На основу овога, може да се закључи да је подједнако морално неисправно порицати морално достојанство на основу припадања раси и полу, али и појединим врстама. При томе, он полази од тога да би све интересе требало подједнако уважавати. Када дефинише критеријум на основу којег неко биће има морално достојанство, Сингер се позива на већ познати став да се одговор не добија на питање ко може да расуђује, већ на питање: ко може да пати? Способност за бол и задовољство је предуслов поседовања интереса. Он употребљава термин „моћ осећања“ да би указао на способност доживљавања патње или задовољства. Биће које има „моћ осећања“, има као своје минималне интересе да не буде изложено патњи. Из овога произилази да сва осетљива бића, и само она, имају морално достојанство. Ипак, због својих физичких и психичких специфичности постоје одређене разлике између појединих врста. Свакако да исти физички надражај не може да изазове исти степен патње код свих врста (нпр. ударац истог интензитета који претрпи коњ и човек). Поједине људске менталне способности могу човеку донети већи степен патње, него што би то био случај код животиња. Међутим, без обзира на ове разлике, сва бића, са одређеним степеном сложености свог нервног система, достојна су моралног достојанства.

Какве су практичне последице оваквог начина размишљања? Поређење степена патњи је изузетно тешко извести између врста, нарочито када се узме у разматрање и психичка компонента. Чак и када би се прихватила могућност да животиње треба да трпе одређени степен патње зарад удобности људи, остаје читав низ ситуација у вези са узгојем, здравственом заштитом, спортовима, експериментима и сл. у којима би степен патње морао значајно да се редукује. Примарни задатак, да процене степен патње код животиња, у свим овим ситуацијама лежи управо на докторима ветеринарске медицине, који због овога носе велики степен етичке, али и законске одговорности.

Поред признавања моралног достојанства животиња на утилитаристичким основама, постоје и схватања да се оно заснива на правима. Том Реган допушта

могућност да поједине животиње имају права и да она повлаче за собом велику моралну обавезу људи. Овај аутор осуђује низ човекових активности према животињама, али не из разлога што оне осећају бол и патњу, већ због повреде права које поједине животиње поседују. Повређивањем права животиња негира се њихова унутрашња морална вредност.

Ова унутрашња вредност се не налази у способности за аутономно деловање. Овде је потребно увести разлику између моралних делатника и моралних трпиоца. Слободне и рационалне одрасле људске особе су морални делатници у правом смислу тог термина. Они могу да разумеју своје дужности и да бирају да ли ће по њима деловати, те у складу са тиме и сносити одговорност за тај избор. Морални трпиоци немају дужност и не могу се сматрати одговорнима. Они имају морално достојанство и са њима се може поступати морално или неморално. И једни и други су субјекти живота што значи да поседују читав скуп специфичних карактеристика. Све јединке са унутрашњом вредношћу морамо третирати на начин који уважава ту вредност – принцип уважавања. Животиње могу бити субјекти живота зато што поједине више врсте имају потребан скуп карактеристика. Правда захтева да такве животиње третирамо са уважавањем, што у минималном смислу значи да им не наносимо штету.

Међутим, на овом месту треба указати и на критичка мишљења усмерена према оваквим ставовима. Као што и сам Сингер примећује, поједине врсте се разликују, па једнако уважавање не подразумева и једнак третман. Поред овога, интереси и патња нису нимало слични. Из овога произилази да не заслужују сви интереси да буду једнако третирани, нити се свака патња наноси у истој мери. Критике су усмерене и на границу моралног уважавања која се повлачи. Она може бити сувише рестриктивна (искључивање пуно врста) или, насупрот овоме, сувише широка. Такође, оваква схватања су и индивидуалистичка, односно, баве се обезбеђивањем благостања индивидуама, а не заједницама или „општим добром“ (супротно холистичком приступу). Индивидуалистички приступ даје већа морална права појединачним припадницима виших врста у односу на појединачне припаднике нижих врста које су пред изумирањем (врсте нису носиоци моралног права). Из овог разлога, етика благостања животиња не може да представља основу за најприкладнију еколошку стратегију.

Да ли се морално достојанство животиња супротставља антропоцентричном схватању? Сва горе наведена схватања полазе од људских бића као бића са несумњивим моралним достојанством, а животиње које су довољно сличне нама могу имати (или стећи) то морално достојанство. Овакав приступ указује на то да је морално достојанство изведено из људске природе и које животиње могу имати, ако су нам довољно сличне (човек је опет центар).

Шта је онда са животињама које су „ниже“, односно, испод прага моралног достојанства? Ове животиње (нпр. бескичмењаци), не испуњавају оне нужне критеријуме да би могле бити носиоци моралног достојанства. Међутим, зашто унутрашњу вредност ограничити на осећај задовољства или патње или на субјективност? Овде се морамо запитати: да ли оваква ограничења проистичу из наше хедонистичке природе? Да ли је потребно ишта осим услова постојања живота? На ова питања, одговор покушава да да филозоф, Кенет Гудпастер. Он указује да моћ осећаја наликује на адаптивну особину која доприноси опстанку одређеног организма, а самим тиме и врсте којој припада. Сличан овакав закључак би се могао донети и за субјективност. На тај начин, моћ осећаја служи нечему

важнијем него што је уживње као такво. Та најважнија ствар је сам живот, а према томе, то је и једини нужни критеријум поседовања моралног достојанства.

Права, која имају сви носиоци живота су морална и не треба их мешати са законским правима. Законска права су производи закона, који се могу мењати од друштва до друштва. За морална права се, са друге стране, каже да припадају свим носиоцима живота, без обзира на њихову боју, националност, пол и како Реган доказује, врсту. Кад људи говоре о правима животиња, они не говоре о праву краве да гласа, праву морског прасета на поштено суђење или праву мачке на верску слободу (три примера законских права, која одрасли људи имају у цивилизованим друштвима), већ о праву које животиња има да се према њој поступа с поштовањем, као према јединки која има инхерентну вредност.

10.0 Етички аспекти нових технологија у ветеринарској медицини

Биотехнологија представља примену биљних и животињских ћелија, микроорганизама, као и њихових производа за добијање неког производа или одвијање неког технолошког процеса. На основу конвенција УН о биолошкој разноврсности, чл. 2, биотехнологија представља било коју технолошку примену која користи биолошке системе, живе организме, или њихове деривате, за прављење или модификовање производа или процеса за специфичну примену. Може се рећи да се биотехнологија у биотехничким и медицинским наукама развијала вековима и пратила развој осталих научних дисциплина. Међутим, сматра се да је овај термин први пут употребио 1919. године мађарски инжењер, Карољ Ереки. У касном XX и раном XXI веку, биотехнологија се проширила, тако да постаје саставни део разноврсних грана науке, као што су генетика, имунологија, фармација итд.

Биотехнологија може да се подели на традиционалну и савремену биотехнологију. Традиционална биотехнологија обухвата оплемењивање домаћих животиња и биљака, као и коришћење микороорганизама за производњу хране, прераду отпадних вода, производњу биогаса итд. Традиционалне биотехнолошке методе се примењују већ дуги низ година и њихова позитивна и негативна дејства су добро познати науци. Савремена биотехнологија обухвата генетички инжењеринг и клонирање. Суштинско питање у вези са савременом биотехнологијом јесте како оптимално искористити предности које она нуди, а да се при томе спрече могуће негативне последице. Ово представља велики научни али и етички проблем, зато што се могућа негативна дејства могу јавити знатно касније, те у дугом временском периоду произвести много теже последице од њихове примарне користи.

Многи теоретичари савременог човека означавају као модерног хедонисту или егоисту. Међутим, управо би хедонизам и егоизам требало да зауставе човека у уништавању природе и себе, као саставног дела природе.

10.1 Генетички инжињеринг – етички аспекти

Генетички инжињеринг представља једну од савремених биотехнолошких метода и укључује технологију рекомбинантне ДНК. Технологија рекомбиноване ДНК обухвата методе вештачког образовања нових комбинација генетског материјала. На основу тога који део генетичког материјала се преноси, разликује се генски, хромозомски и геномски инжињеринг. Тиме се добијају организми са другачијом комбинацијом гена која се у природи нормално никада не налази. Овако добијена рекомбинована ДНК, назива се хибридна. Универзалан генетички код омогућава да се генетички материјал једног организма преноси у други, те да се процесима транскрипције и транслације омогући развијање и фенотипских разлика.

Генетички модификован организам је онај чији је геном промењен. Из овог произлази да је нетачан појам генетички модификоване хране. Генетички модификован може бити само организам, а не храна. Генетичка модификација се најчешће односи на убацивање гена једне врсте у геном друге врсте, па се на тај начин у храни налазе и производи који су настали под утицајем генетичког материјала друге врсте. Ако се пренос гена обавља између различитих, несродних врста, тада се ради о стварању нових особина, које природно не постоје унутар те врсте. У суштини, ради се о хоризонталном преносу генетичких информација, за разлику од вертикалног, са родитеља на потомство.

Пренос гена може да се обавља и између јединки исте врсте, што представља убрзавање и усмеравање уобичајених процеса укрштања и селекције. У том случају су особине које се преносе ограничене на оне који су природно присутне унутар те врсте.

Пример 1: бактеријска синтеза хуманог (људског) инсулина је типичан модел генетског инжињеринга. Основа ове технике је уградња хуманог гена за инсулин у плазмид бактеријске ћелије која ће затим производити хумани инсулин. Тако добијен инсулин може да се издвоји и користи у терапеутске сврхе.

Пример 2: свиње са геном из спанаћа у циљу добијања свињског меса које садржи мање засићених масти од конвенционалног свињског меса.

Применом ове технологије могу се побољшати органолептичка својства и рок трајања хране. Такође, могуће је креирати намирнице са већим садржајем минерала, витамина и антиоксиданса. Међутим, велику опасност представљају непредвидиви и дугорочни ефекти. Промена генске структуре може резултирати неочекиваним пропратним појавама. Не може се са сигурношћу предвидети како ће се ген који припада једној врсти понашати у организму друге врсте. Ово, потенцијално, може резултирати смањењем прехранбене вредности, али и стварањем нових токсина, алергена или канцерогених материја. Најзначајнија потенцијална штетна дејства хране и других производа, пореклом од ГМ животиња се могу поделити у четири групе:

1. токсичност,
2. развијање алергије,
3. нежељено преношење резистенције (на антибиотике, пестициде и сл.) и
4. канцерогено, мутагено и тератогено деловање

Закон о безбедности хране у члану 60 дефинише генетички модификовану храну и генетички модификовану храну за животиње као генетички модификоване организме који се користе као храна и храна за животиње, која садржи или се састоји од генетички модификованих организама и која садржи састојке произведене од генетички модификованих организама. Такође, храна и храна за животиње, не сме да има штетан утицај на здравље људи, здравље животиња или животну средину, ствара заблуду код потрошача и не сме да се разликује од хране и хране за животиње, односно, састојака хране и хране за животиње коју би по својој намени требало да замени.

Међу лаицима, али и у делу стручне јавности, постоје честе недоумице у вези са ГМ организмима, као и за храну и друге производе који воде порекло од ових организама. Неке од ових недоумица говоре у прилог, али и против ГМО.

Основна недоумица је да ли је храна пореклом од ГМО идентична природној храни, као и да ли је безбедна? Чињеница је да је храна пореклом од ГМ организама створена да буде различита од природне хране. Овај поступак није наставак традиционалног оплемењивања, односно, селекције, зато што у њему долази до стварања потпуно нових комбинација генетичког материјала. Ово не мора нужно представљати негативан аспект. Међутим, безбедност је резултат стеченог искуства. За сада недостају дугорочна испитивања неопходна за дефинитивну потврду такве тврдње.

Постоје недоумице око тога да ли је неопходно користити ову технологију без обзира на могућа негативне аспекте? Односно, да ли добитак превазилази могући ризик? Да ли је генетичко инжењерство неопходно да спаси човечанство од глади? Често се као аргумент за ову тврдњу наводи производња веће количине производа по мањој тржишној цени. Чињеница је да у свету постоји значајна социоекономска диспропорција и да део човечанства гладује. Међутим, ово није последица глобалне несташице, већ неправедне расподеле. Према томе, ово пре представља политички него научни аргумент. Земље у развоју су потенцијални купци финалних производа ове технологије, док су развијене земље носиоци њеног развоја и продавци. Сиромашније нације, која купују финалне производе постају потпуно зависне од увоза. Овај процес се може окарактерисати као биотехнолошки империјализам. На овај начин се одвојено може посматрати питање развијања ове технологије, од пуке дозволе употребе и коришћења њених производа.

Постоје и недоумице које су у вези са ширим деловањем ове технологије на природно окружење. Ово се најбоље може разматрати кроз питање неопходности употребе различитих пестицида. Чињеница је да постоје ГМО који могу успевати и без, односно, са мањом употребом пестицида тако што су отпорнији на штеточине. Међутим, постоје и ГМО који допуштају већу примену пестицида и самим тиме ефикасније уништавање штеточина. Оно што увек постоји као пратећи проблем је, свакако, могућност развијања толеранције. Ово може бити мач са две оштрице чије коначно дејство не можемо још сагледати у потпуности.

Закон о безбедности хране у члану 63 налаже да је при стављању у промет генетички модификоване хране и генетички модификоване хране за животиње субјект у пословању таквом храном или храном за животиње дужан да субјекту који прима ту храну или храну за животиње, у писаном облику достави податке о томе. Такође, генетички модификована храна и генетички модификована храна за животиње која се ставља у промет мора на декларацији, поред општих захтева за декларисање и означавање, да садржи и додатне податке о тим својствима.

Право потрошача је да имају оптимум информација јер ће то људима, просечног нивоа знања, пружити могућност за тренутну анализу ризика. Поред овога, то ће бити и мотив за даље информисање о тој проблематици. Јасно декларисање и информисање потрошача представља саставни део демократизације друштва и слободног формирања тржишта. Мора се, при томе, имати у виду да и у науци постоје мода и култура. Земље које су пуно инвестирале у ГМО технологију, желе да остваре профит и стога либералније приступају тој проблематици.

Храна је још увек узрок крупним догађајима у свету.

10.2 Клонирање – етички аспекти

Клонирање, у најширем смислу, означава процес стварања идентичне копије некога или нечега. У биотехнолошким наукама, односи се на процесе којима се стварају копије фрагмената ДНК (молекуларно клонирање), ћелија (ћелијско клонирање) или целог организма.

Клоном се сматра и сваки организам настао путем асексуалне репродукције, односно, организам који има идентичан генетички материјал са организмом од кога је настао. Према томе, свако асексуално размножавање, може се сматрати клонирањем. Ово је најједноставнији вид размножавања и постоји код једноћелијских организма, али и код неких биљака и животиња. Процесом пролиферације (умножавања) појединачних ћелија организма се може сматрати клонирањем на ћелијском нивоу и присутно је код свих живих организма.

Дефинисање клонирања у *in vitro* условима је врло комплексно. Ову дефиницију је утврдила Inter Academy Panel (IAP), мрежа академија наука која се састоји од преко 106 националних научних академија, основана 1993. године. Дефиниција гласи: „Клонирање организма углавном подразумева технику под именом трансфер једра телесне ћелије (somatic cell nuclear transfer), где је нуклеус јајне ћелије (укључујући и генетички материјал) уклоњен и замењен нуклеусом телесне ћелије узете из одрасле јединке.“

При разматрању ове дефиниције, мора се узети у обзир да се већи део генетичког материјала налази смештен у једру ћелије, али се мањи део тог генетског материјала налази и у другим ћелијским органелама (митохондрије). Ово значи да би такав клон ипак имао генетички материјал који потиче од две јединке. Теоријски, клоном би се могао сматрати организам чије је јајноћелијско једро замењено једром соматске ћелије истог организма.

Историјат успешног извођења клонирања започиње 1996. када је у Шкотској успешно клонирана прва животиња, овца Доллу. Након овога следе: 1999. - прво успешно клонирање краве, 2002. - прво успешно клонирање свиње, 2004. – клонирање човека (ембриона у циљу производње матичних ћелија) и 2005. - прво успешно клонирање пса, авганистанског хрта.

Клонирање у ветеринарској медицине се већ практично врши у појединим земљама. Ово је још увек нова и скупа технологија, па је резервисана за оне сегменте ветеринарске медицине у којима она може бити исплатива, пре свега за клонирање кућних љубимаца. Клонирање кућних љубимаца носи са собом бројне етичке, али и здравствене проблеме. Економски интерес лежи у чињеници да

постоје власници који желе да створе идентичну копију својег кућног љубимца, најчешће пса. За процес клонирања, узима се узорак ткива одабраног пса, затим се замрзавају његове ћелије (уколико јединка није жива, поступак је могуће започети у року од 5 дана од угинућа). Након тога, узимају се јајне ћелије другог пса и из тих ћелија се одстрањује постојећи генетички материјал те се у њих убрзигава генетички материјал пса којег желимо да клонирамо. На овај начин настаје нови ембрион који се потом пребацује у сурогат мајку. Као што пас донор јајних ћелија за испирање не мора бити исте величине или расе, тако и сурогат мајка то не мора да буде. Међутим, у пракси се ипак бирају слични примерци, нарочито сурогат мајке и у одређеном овулацијоном периоду. Поједини кинолози сматрају овај поступак наставком познате праксе замрзавања полних ћелија паса који поседују врхунске карактеристике одређене расе, па их желе сачувати за репродукцију путем вештачке оплодње.

Бројни су научни и етички аргументи за и против примене ове методе. Поред очигледних стручних проблема, јавља се и читав низ етичких проблема у вези са клонирањем кућних љубимаца.

Прво, сам поступак селекције донора и сурогат мајки је дискутабилан, јер се они набављају из различитих извора. Животиње узгајане у те сврхе живот често проводе у неадекватним условима. Њихово здравствено стање може бити нарушено самом процедуром, па они постају бескорисни и над њима се врши еутаназија.

Друго, поставља се суштинско питање: да ли је клонирана животиња истинска копија оригинала? Животиња неће бити апсолутно идентична ни по темпераменту ни физички, нарочито ако је у питању раса са специфичним морфолошким карактеристикама, рецимо далматинци. Разлог овоме лежи у утицају парагенетских фактора на формирање појединих фенотипских особина. Иако генетички идентични, клонови не морају бити потпуно исти, поготово код њихових фенотипских обележја, дакле, у изгледу, анатомији, физиологији и/или понашању. Поставља се питање: шта ће се десити са том животињом уколико не испуни очекивања власника.

Треће, процедуре се увек могу закомпликовати, па клонови могу имати лакше или теже малформације или неправилности у развоју. Пошто се власнику гарантује здрава животиња, процедура се понавља, а неуспели примерци еутаназирају.

Четврто, ембрион може stradати у било којој фази, а при том се морају узети у обзир последице које сноси сурогат мајка у случају побачаја. Такође, у обзир се морају узети могућа угинућа и након рођења.

Већина научника, позива се на корист за хуману и ветеринарску медицину, оваквим начином истраживања. Изразити нагласак се ставља на чињеницу да се сва технологија употребљена у сврху истраживања клонирања животиња може употребити у борби против наследних болести. Такође, сазнања до којих се долази овим путем, могу се применити и у клонирању људи у терапеутске сврхе. „The Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals“, широј јавности познатији као RSPCA, након првих објава о клонирању кућних љубимаца, изразио је свој протест и сматра овај поступак потпуно неморалним злоупотребљавањем науке и животиња.

Клонирање људи може имати два циља. Први подразумева клонирање у терапеутске сврхе, док други подразумева клонирање у репродуктивне сврхе. Обе

врсте клонирања имају и одговарајуће методе, па се тако код клонирања у терапеутске сврхе углавном примењује метода цепања ембриона, док се трансплантација једра сматра подобнијом за клонирање у репродуктивне сврхе. Међутим, могуће је објединити обе ове методе, па би се тако ембрион настао трансплантацијом једра могао даље цепати, и тиме обезбеђивати матичне ћелије.

Када се говори о клонирању, али и другим биоетичким проблемима, често се наводе ставови Цркве. Етички ставови Цркве почивају на канону саме религије, стога је оваква етика теономна, а будући да је главни узрок добром моралном делању дужност, ова етика је и деонтолошка. Религијски став по овом питању би се могао сажети у тврдњи да је људски живот свет зато што од самог почетка укључује стваралачко Божје дело, па је Бог господар живота. Савремене биотехнолошке методе постављају човека на место Створитеља, и тиме се поткопава ауторитет истог. Уколико се за ауторитет, којим се гарантује забрана клонирања, узима Створитељ, настаје парадокс да се оно чиме се етички ставови бране директно доводи у питање.

Клонирање се може окарактерисати и као својеврстан савремени вид робовласништва. Клонирањем се нарушава јединственост особина створене јединке. Губи се гаранција да је генетички материал настао под дејством случајности, већ је он резултат намере са одређеним циљем. На овај начин се ограничава слобода клона зато што се иза његових особина и склоности налази намера неке друге особе. Клон није производ случајних околности, већ производ свесног деловања.

„Клон наликује робу утолико што део одговорности, коју би иначе морао сам да носи, сада може да пребаци на другу особу.“ – Хабермас

11.0 Етички аспекти спортских такмичења у којима учествују животиње

11.1 Етика спортског такмичења

Спортска етика је део етике која се односи на проблематику морала у спортским такмичењима. Основ етике спортског такмичења је надметање између добро истренираних такмичара и/или спортских грла који су стекли одговарајућу форму и вештине на основу природних предиспозиција и дуготрајног правилног тренинга. Манифестовање морала у спорту подразумева вредновање људског деловања у самом спорту, али и свему што је на неки начин повезано са њим. Морал је у својој основи историјски условљен па се у сваком раздобљу и у сваком друштвеном систему стварају вредносни системи који могу бити формалне или неформалне природе.

Прихваћен став данас је да је фер-плеј приорит у свим спортским такмичењима. Фер-плеј представља однос индивидуе према такмичењу и основним идејама којима спорт служи. Суштина оваквог става се огледа у поштовању правила и поштовању свих других учесника. Међутим, увек може постојати сумња у апсолутно фер надметање. Свакако да значајан проблем представља тешкоћа да се стриктно одреде правила која ће дефинисати све могуће ситуације. Међутим, много већи проблем лежи у човековом егоизму.

Чак и када се поштују сва правила спортског такмичења, само надметање не мора бити увек равноправно. Ово у многоме зависи од услова живота и тренинга који омогућавају да се предиспозиције развију у потпуности. Још у античко време се појављују први критички осврти на указивање великих почести и на начин живота победника атлетских надметања. Плутарх у вези с тим истиче да је начин живота једног атлетичара у потпуности различит од других људи.

Савремени спорт постаје и средство за постизање сасвим конкретних и материјалних добити. Спорт је на много начина испреплетен са деловањем различитих индустријских грана и токовима новца и може представљати високо профитабилну делатност. На овај начин се круг заинтересованих особа значајно шири и обухвата много људи који нису директни учесници у спортском надметању, али на њега могу да утичу.

11.2 Животиње у спорту

Животиње у спорту се могу сматрати специфичним радним животињама. Две најчешће животињске врсте у спорту су коњи и пси. Многе животиње, посебно у високо комерцијалним спортовима су високо обучене и посебно селекционисане. Постоји више врста спортских догађаја у којима учествују животиње, а са различитим нивоима учешћа људи. Неки спортови су искључиво везани за учешће

животиња, док се у другима користе животиње у мањој мери. Спортска надметања, у ширем смислу, са учешћем животиња могу се поделити на:

- трке,
- борбе,
- лов и риболов и
- изложбе и друге манифестације са учешћем животиња.

Трке су најпопуларнија врста спорта у којима учествују животиње, посебно коњичке трке, али и трке паса. Неке трке директно укључују људе као возаче, односно јахаче, док други подразумевају трку животиња. Ове трке су врло популарне међу кладионичарима, са изузетно великим обртом новца, па је ово један од разлога због којих су неке земље забраниле такве спортове. Велике суме новца које су у игри, могу стварати велики притисак на све учеснике да се по сваку цену оствари добар резултат.

Поред трка где се свака јединка индивидуално такмичи, постоје и тимски догађаји који укључују животиње. Пример оваквог спорта је поло.

Борбе животиња су легалне у неким земљама. Међутим, у Србији Закон о добробити животиња ово забрањује. Чин борбе између две или више животиња сматра се изузетно окрутним. У неким земљама постоје и легални облици спорта у којима се људи боре против животиња, попут борбе са биковима, која има дугу историју у шпанској и португалској традицији. Животиње које учествују у борбама обично се посебно одгајају у циљу постизања што веће снаге, издржљивости, али и агресивности.

У античком Риму су се одржавале борбе животиња и борбе људи против животиња у амфитеатру, које су представљале врло популарни вид забаве.

Лов је врло специфичан вид спорта који укључује животиње на различите начине. Поједини облици лова, као што је лов на лисице у Уједињеном Краљевству су нарочито спорна питања.

Лов је представљао кључну компоненту опстанка друштава, у најранијем периоду друштвене заједнице, као важан извор хране. Касније, доместификација животиња и развој пољопривреде смањују потребу за ловом, а храна постаје доступнија. Лов, на тај начин, постаје спорт за више социјалне класе.

Опасни видови лова, као што је лов на лавове или дивље свиње, обично на коњима (или са кола, као у старом Египту и Месопотамији), су имали функцију сличну турнирима. Пуцање у голубове је било уврштено у Олимпијске игре 1900. године. Такмичари у овој дисциплини су убијали живе голубове. Птице су пуштене једна по једна из „замке“ испред стрелаца.

У модерним временима, лов је обично легалан све док ловац има дозволу и док се одвија према важећим правилима. Животиње могу бити на обе стране лова, помагати ловцима или могу бити ловина. Чињеница је да се у оваквом виду лова животиње, најчешће пси, посебно узгајају и обучавају како би могли што боље помагати ловцима. Међутим, сам лов може представљати и ризик по ове домаће животиња (повреде, инфекције и сл.).

Риболов је нешто другачији од других спортова који укључују животиње и најчешће је врста забаве или хобија. Међутим, то може бити такмичарски спорт. Овај спорт подразумева повређивање и усмрћивање риба, а у савременом схватању

све више преовладава прихватање става „ухвати и ослободи“. Наравно, и овај вид риболова само умањује, а не уклања у потпуности ризик за рибе.

Изложбе су намењене истицању изврности обуке или узгоја животиња. Пси су једна од најпопуларнијих животињских врста за различите врсте изложби, мада и неке неуобичајене животинске врсте, такође, могу учествовати. Циљ изложби може бити забава, едукација, али и комерцијална сврха. Судије могу рангирати учеснике и могу се додељивати награде. На такмичарским изложбама могу се оцењивати животиње у различитим вештинама што се нарочито односи на коње и псе.

Закон о добробити животиња у члану 8 одређује под којим условима се може вршити јавно приказивање животиња. Циркуси, изложбе, такмичења, приредбе и други облици јавног приказивања животиња, могу се организовати само ако не угрожавају живот, здравље и добробит животиња, ако се њима животиње не присиљавају на понашање несвојствено врсти и ако се не извргавају руглу физичке и психичке особине животиња. Јавно приказивање животиња може се вршити само на основу дозволе, коју издаје Министарство. Такође, организатор јавног приказивања животиња, дужан је да најмање седам дана пре одржавања јавног приказивања животиња пријави време и место јавног приказивања животиња.

Изложбе захтевају добро обучено особље за поступање са животињама, као и постојање одговарајућег здравственог надзора над животињама које у њима учествују.

11.3 Коришћење допинга, стимуланса и других недозвољених супстанци

Посебан проблем у спортским такмичењима у којима учествују животиње представља примена недозвољених супстанци. Ово је изричито забрањено Законом о добробити животиња члан 7 у коме се забрањује коришћење допинга, стимуланса и других супстанци, које се користе ради бржег развоја животиње и побољшања производних и физичких особина. Међутим, поред унапређивања система контроле и сузбијања примене забрањених супстанци, упоредо се мора развијати и свест о заштити и добробити животиња које се користе у различитим такмичењима. Генералне напомене у вези са допингом важе за сва спортска такмичења у којима учествују животиње, али ће на овом месту бити размотрен, пре свега, етички аспект допинга спортских коња. Заштита добробити коња, регулисана је међународним стандардима, који могу бити уклопљени у садржај различитих прописа и правилника којима се регулишу поједини сегменти коњичког спорта и коњарства. Забрањен је и санкционисан сваки поступак који може да проузрокује физичку или менталну патњу, било у штали, тренингу или такмичењу. Сам тренинг не сме да изазове страх код коња који ће их онемогућити да се нормално понашају.

Посебна пажња у поступању са спортским коњима, посвећује се њиховој здравственој заштити, нарочито у периоду око самог спортског такмичења. Пре сваког такмичења, спортска грла пролазе обавезан ветеринарски преглед. Свим грлима код којих се установи поремећај здравственог стања, не дозвољава се учествовање на такмичењу. На захтев ветеринара, повређена или оболела грла се искључују из даљег такмичења или се предлаже трајно искључење из тренинга.

Уколико су у питању теже повреде или обољења, која се не могу излечити, предлаже се еутаназија. Улога ветеринарске струке и етике у овом послу, у вези је са начелима заштите добробити коња, јахача или возача, али и заштиту интегритета самог спорта.

Међународна коњичка федерација (FEI) објављује листу најчешће детектованих забрањених супстанци, као и време потребно за њихову елиминацију из организма. Ова листа служи ветеринарима као оријентир за одређивање времена у коме коњ не сме да учествује у спортском такмичењу. То значи да се коњи могу такмичити уколико се у њиховим ткивима, телесним течностима или екскретима одређене супстанце налазе у дозвољеним количинама. Поред ових материја, дозвољени ниво, утврђен је и за ендogene супстанце, које се физиолошки налазе у организму, супстанце које су природни састојак хранива, која се уобичајно користе у исхрани коња и супстанце које су у храну могле dospети током узгајања биљака, њихове обраде, складиштења или транспорта.

Терапијска примена лекова може бити окарактерисана као допинг, ако се примењени лек или његов метаболит нађу у узорцима за допинг контролу. Време детекције лека није исто као у прескрипцији и зависи од индивидуалних карактеристика самог грла (телесне масе, метаболизма, степена утренираности, скорашњх обољења). На ветеринару клиничару лежи одговорност да процени све ове утицаје на брзину елиминације лека из организма, а самим тиме и на могућност учешћа грла у спортском такмичењу. Прописима појединих коњичких асоцијација, дозвољава се примена појединих лекова, уз обавезу њиховог пријављивања, при чему се то често одређује у форми толерисања налаза лека до одређене концентрације. Поред примене појединих лекова, у коњичком спорту се толерише и налаз различитих суплемената – додатака хране, међу којима се налази више мултивитаминаских, минералних, енергетских и антиоксидативних додатака и различитих препарата биљног порекла. У хуманој медицини, али и у коњичком спорту, у последње време, све више се користе колострум, антиоксидативна средства и др. Колострум је значајан због своје нутритивне вредности, али и због тога што садржи факторе имунитета и раста, као и антиоксидансе.

Поступак извођења допинг контроле је тачно дефинисан. Власнику коња или одговорном лицу након завршене трке, уручује се писани позив да доведе грло у станицу за допинг контролу. Победничка грла се на допинг контролу доводе одмах након церемоније проглашења победника.

Станица за допинг контролу се састоји од одговарајуће штале и спољашњег простора који служи да се коњ прошета, одмори и примири након трке. Неопходно је обезбедити посуду са свежеом водом, а по могућности црево са водом да се коњ опере, у циљу отклањања залепљеног зноја и прашине. Након извесног времена, коњ се уводи у шталу, где овлашћени контролор узима узорак крви или урина.

Одговорно лице бира затворену кутију, која се пред њим отвара, проверава њен садржај и упоређује бројеве А и Б са бројем на кутији. Сви бројеви морају бити исти. Урин се прво сипа у боцу А (минимум 70 mL), а затим у боцу Б (минимум 30 mL). Боце се затим затварају, пакују у пластичне кесе, а затим у картонску кутију. Крв се вади одговарајућом иглом у вакутајнере од 10 mL који се затим смештају у пластичне боце за урин (3 вакутајнера у А боцу и 3 у Б боцу), које се затварају и пакују.

Допинг контролор попуњава формулар у коме наводи основне податке који се односе на коња, власника, назив трке као и бројеве узорака. Један део формулара иде у лабораторију, други Антидопинг агенцији Србије, а трећи овлашћеном лицу. Сваки део формулара потписује овлашћено лице и чланови антидопинг комисије.

О резултатима анализа се обавештавају сва заинтересована лица. У случају потребе, врше се и суперанализе, а по добијању коначних резултата одлучује се о даљим корацима и евентуалним санкцијама.

За сада, када су у питању коњичке трке, позитивним на допинг се сматрају само коњи код којих је у узорцима крви или мокраће узетим пре или непосредно после трке откривено присуство забрањених супстанци, или дозвољених супстанци, али у концентрацији изнад прописане. Посебно стручно, али и етичко питање је употреба допинга код људи који су директно укључени у коњички спорт.

Антидопинг агенција Републике Србије сваке године објављује Правилник о листи забрањених допинг средстава за коње.

12.0 Еутаназија

Еутаназија, од грчке ријечи *ευθανασία* што значи „добра смрт“: *ευ-*, *ευ-* (добро или угодно) + *θάνατος*, *тханатос* (смрт), је назив за праксу изазивања смрти човека или животиње на, по ту јединку, што прихватљивији или безболнији начин, односно, да би јој се прекинули болови изнад прага толеранције или дуготрајна патња.

Правно и етички се одвојено третира питање еутаназије над људима и еутаназије животиња.

12.1 Еутаназија у ветеринарској медицини

Закон о добробити животиња дефинише ситуације у којима је дозвољено лишавање животиња живота у члану 15. На основу овог Закона, животиња се може лишити живота на хуман начин:

- ако је повређена, неизлечиво болесна, телесно деформисана или на други начин патолошки онеспособљена, тако да опоравак није могућ, а живот за њу представља бол, патњу, страх и стрес;
- ако је достигла старост, па јој отказују основне животне функције;
- ако се користи за исхрану људи;
- ако се користи у научноистраживачке и биомедицинске сврхе, у складу са овим законом;
- ако се лишавањем живота спречава ширење, односно, ако се сузбијају и искорењују заразне болести, у складу са законом којим се уређује ветеринарство;
- ако животиња не може да се прилагоди условима смештаја, а њено пуштање на слободу представља опасност за људе, друге животиње и животну средину;
- ако је у питању уништавање штетних глодара;
- ако је неопходно контролисати бројност популације одређене врсте дивљих животиња, у складу са посебним прописима;
- ако је лишавање животиње живота од веће користи за њену добробит него што су патње од даљег живота, у складу са мишљењем ветеринара.

На основу истог Закона (члан 17.) лишавање животиње живота се обавља на хуман начин који проузрокује тренутну и сигурну смрт. Ово се мора обављати уз претходно омамљивање животиње, осим код принудног лишавања живота ради прекида патње и бола насталог услед патолошког стања, повреде или заразне болести. Животињу може лишити живота само ветеринар или ветеринарски техничар под надзором ветеринара или друго обучено лице под надзором ветеринара, осим у случајевима када је угрожена безбедност људи и животиња, ако овим законом није друкчије прописано.

Када се говори о еутаназији у ветеринарској медицини, може се направити разлика између еутаназије огледних животиња, еутаназије фармских животиња,

еутаназије кућних љубимаца и еутаназије дивљих животиња. Основне правне и етичке норме су идентичне, али се, у зависности од животињске врсте, разликују методе које морају испуњавати одређене критеријуме. Основно је да сваки вид еутаназије мора изазвати смрт животиње на најбржи начин, без или уз минимално могуће изазивање бола и страха. Сама метода еутаназије мора изазивати што мање пратећих штетних физиолошких и психолошких последица за животиње. Такође, животиња се за извођење еутаназије мора фиксирати на начин који ће обезбедити да она не трпи додатни страх, стрес, патњу и бол. Сам метод еутаназије мора бити такав да се она може обавити ефикасно, релативно лако и једноставно. Средство којим се врши еутаназија мора бити безбедно по особу која изводи ову процедуру, као и за особе које се налазе у близини. Такође, мора да има минималне негативне емоционалне утицаје на све присутне особе. Битан је и утицај овог поступка на окружење, па тако средство за еутаназију не сме да ствара хигијенско-санитарне проблеме и не сме да има негативне еколошке утицаје. Уколико је еутаназија саставни део експерименталног протокола, она мора да буде компатабилна са самом експерименталном процедуром и сврхом експеримента и не сме утицати на квалитет добијених резултата.

Методи за извођење еутаназије се могу поделити на хемијске, односно фармаколошке и физичке методе. Прихватљиви фармаколошки методи обухватају инјекциону или инхалациону апликацију одговарајућих средстава који примарно врше депресију централног нервног система, а затим имају дејство на кардиоваскуларни систем. Најбржи и најпоузданији начин жртвовања животиња је интравенска апликација хемијских средстава за еутаназију. Од хемијских средстава за еутаназију се могу користити барбитурати и инхалациони анестетици (етар, халотан, метоксифлуран, хлороформ и угљендиоксид). Прихватљиви физички методи морају прво да узрокују брз губитак свести дејством на централни нервни систем. Неки од физичких метода еутаназије су: цервикална дислокација, декапитација гилотином, искрварење анестезираних животиња, контузија лобање ради проузроковања потреса мозга и омамљивања животиње која се после жртвује најчешће применом неког хемијског средства. Физички методи еутаназије се обично примењују код огледних животиња, када то захтева експериментални протокол.

Доношење одлуке о еутаназији носи са собом велику одговорност. У зависности од врсте и намене животиња ову одлуку доносе особе са различитим нивоом знања из области ветеринарске медицине, па се, самим тим, њихове процене могу заснивати и на овој чињеници. О еутаназији огледних, фармских и дивљих животиња, одлуку доносе стручна лица – доктори ветеринарске медицине. Међутим, одлуку о еутаназији кућног љубимца доноси сам власник. При доношењу ове одлуке, неопходно је да доктор ветеринарске медицине скрене пажњу власнику на све битне детаље. Због тога, исправна одлука власника, директно је условљена правилним давањем информација од стране доктора ветеринарске медицине. Одлука о еутаназији кућног љубимца, већини власника је изузетно емотивно тешка и комплексна. Будући да животиње не могу да искажу своје мишљење, власници морају да процене квалитет њиховог живота на основу других показатеља. Хумана еутаназија је начин да се избегне непотребна патња и да се животињи омогући да сачува достојанство и у тренутку смрти. Одржавање кућног љубимца у животу, због одлагања одлуке о еутаназији, животињи може донети непотребну патњу и бол. Такође, како болест напредује, нормалн начин живота животиње, али и власника, се мења. Спремност власника да се животињи, по сваку цену продужи

живот, не мора значити да је таква одлука нужно и у интересу саме животиње. Можемо закључити да каква год да је одлука, она треба да буде таква да ако бисмо били у прилици да се вратимо уназад, поново донесемо исту одлуку.

Свако ко има старијег или тешко оболелог љубимца размишља о овој теми. Одлука о еутаназији никад није лака и представља личну одлуку која се базира на здравственом стању љубимца и мишљењу шта би било најбоље за њега. Власник може пронаћи утеху у чињеници да је љубимац имао срећан живот, и да за њиме остаје много драгоцених успомена.

Основна дилема са којом се при доношењу одлуке сусрећу власници је: како знати када је време за еутаназију? Да ли је могуће ту одлуку одложити и колико? Постоји више критеријума који могу послужити за процену квалитета живота и треба их пажљиво размотрити уз консултацију са стручним лицем - ветеринаром.

Прво и основно питање је: да ли је љубимац без болова и да ли му је угодно? Сваки љубимац треба да буде слободан од болова, па чак и од психичких болова. Слобода од физичког и психичког бола и нелагодности су суштински битни за квалитет живота.

Да ли постоји способност вољне контроле над дефекацијом и уринирањем? Ово је врло битан аспект квалитетног живота. Пси и мачке су одмалена научени да нужду обављају напољу или на одговарајућем месту, па их губитак вољне контроле над овим телесним функцијама узнемирава и они трпе психичку патњу. Такође, проблем са одржавањем чистоће могу довести до низа секундарних компликација.

Да ли љубимац губи апетит и престаје да једе, чак и храну која за њега представља послатицу? Квалитетан живот подразумева интерес за храну и уживање у храни. У краћем или дужем временском периоду, ово додатно може нарушити здравствено стање и повећати степен патње који животиња трпи.

Да ли љубимац може и даље да ужива у својим омиљеним активностима? Наравно да се са старењем активности и интересовања животиња мењају и прилагођавају. Међутим, уживање у друштву и дружењу са власником и другим људима и животињама је битан показатељ квалитета живота. Свакако да је власник особа која најбоље може да процени колико је у овом сегменту квалитетан живот његовог љубимца.

Уколико су одговори на ова питања неповољни и указују на битно умањен квалитет живота љубимца, једина исправна одлука је извршити његову еутаназију. Међутим, овде се не завршава листа питања која се постављају пред самог власника.

Да ли власник треба да буде присутан током еутаназије? Ово је лична одлука сваког власника, али на њу утиче и мишљење стручног лица које изводи еутаназију. Неке ветеринарске амбуланте и клинике не дозвољавају власницима да буду присутни током еутаназије, јер може бити превише потресно за власника, али и стварати додатни притисак на ветеринара. Већина власника не желе да љубимца оставе самог у овом последњем тренутку, али са друге стране, то може бити нешто са чиме они неће моћи адекватно да се носе. Еутаназија се обично замишља као лагано тоњење у сан, што у већини случајева и јесте тако. Међутим, у неким случајевима љубимац неће затворити очи, могу се јавити трзаји, уздаси и оглашавање, уринирање и дефекација. Да би се умањила појава свега наведеног, обично се прво даје јако средство за смирење. Доктор ветеринарске медицине је особа која власнику, на одговарајући начин, треба да укаже на све ово. Власник,

такође, мора са собом рашчистити какву последњу слику о свом љубимцу жели да задржи у сећању.

Када се једном донесе одлука о еутаназији, битно је да се испоштује одговарајућа процедура. Прво, власник мора да потпише сагласност за еутаназију. Процедура започиње пласирањем интравенског катетера који се поставља из више разлога. Прво, зато што препарат који се апликује може изазвати бол уколико се аплицира ван крвног суда, а кроз исту линију се могу апликовати и седативи. Друго, ово омогућава сигуран приступ вени, чак и ако власник држи љубимца. Прво се даје седатив да би се животиња успавала, а затим се апликује средство које служи за еутаназију. Након овога, власник може да остане с љубимцем да би се опростио.

Власник може да постави и питање шта се дешава са љубимцем након еутаназије? Обично се ангажује зоохигијенска служба која преузима тело љубимца, и у већини случајева, животиње се групно кремирају или се сахрањују на посебним гробљима. Међутим, власник може и да преузме тело свог љубимца. Уколико постоји оправдани интерес, власник може тело свог љубимца предати за потребе научних или образовних институција.

Сваки власник животиње, а посебно пса, као животиње са инхерентном вредношћу, мора да има на уму шта његов љубимац можда очекује од свог власника. Све је то садржано у „Молбама једног пса“:

1. Мој живот траје 10 до 15 година. Сваки растanak од тебе значи за мене патњу. Размисли о томе пре него што ме узмеш.
2. Воли ме оваквог какав сам, јер ти си ме бирао. Ја немам ту могућност да бирам себи пријатеља, а онда и господара.
3. Дај ми времена да схватим шта од мене тражиш.
4. Имај поверења у мене, ја живим од тога.
5. Немој се никада љутити на мене и немој ме никада за казну затварати. Ти имаш свој посао, своје пријатеље, своју разоноду, ја имам само тебе.
6. Говори понекад са мном. И ако твоје речи не разумем, ипак познајем твој глас који се мени обраћа.
7. Знај како се са мном поступа, ја никад то не заборављам.
8. Размисли пре него што ме бијеш да моје чељусти могу с лакоћом здробити твоју руку, али ја то никада не радим.
9. Не узимај ме као играчку, да се играш док сам мали да би ме касније одбацио, јер моја љубав према теби је вечна.
10. Пре него што ме грдиш при обуци, да сам тврдоглав или лењ – размисли, можда ме мучи неприкладна храна, можда сам превише био на сунцу или сам уморан; преиспитај и себе, можда ти грешиш, а ја не могу да схватим шта тражиш од мене.
11. Брини о мени када остарим, останем без зуба, оглувим, ослепим, не могу више да се крећем, и о теби ће неко бринути, старост је иста за све.
12. Прати ме на мом последњем путу. Немој никада рећи: „Тако нешто ја не могу да гледам“ или „Нека се то догоди у мојој одсућности“. С тобом је за мене све лакше, то ти је дуг за моју верност, за нашу лепу младост.

13.0 Добра ветеринарска пракса – пословна етика

Кодексом добре ветеринарске праксе, ветеринарске организације морају показати своју способност за квалитетно пружање услуга у заштити добробити животиња, здрављу животиња, јавном здравству и заштити животне средине. Добра ветеринарска пракса је стандард који одређује начела понашања, као и захтеве који се односе на систем управљања квалитетом у ветеринарској организацији. Прихватање ових принципа је неопходно у циљу унапређења квалитета пружања услуга у складу са важећим прописима, Кодексом ветеринарско-медицинске етике, правилима струке и захтевима клијената.

Кодекс Федерације ветеринара Европе је направљен тако да може да се користи као алат у процесу добијања ISO 9001 сертификата, зато што сви наводи у вези са квалитетом, садржани у овом Кодексу, произлазе из стандарда ISO 9000. ISO 9001 је међународни стандард који садржи захтеве за систем управљања квалитетом у пословној организацији које организација мора испунити да би ускладила своје пословање са међународно признатим нормама. Овај стандард је погодан за све организације које желе да побољшају начин управљања, без обзира на величину или делатност. Поред тога, он је компатибилан са другим стандардима и они деле многе принципе тако да се могу интегрисати.

Одредбе Кодекса допуњују прописе националног и европског законодавства, али га не замењују и представљају саставни део трајног побољшања квалитета у обављању ветеринарске делатности. Кодекс би требало да буде подвргнут ревизији/рецензији најмање на сваких пет година у циљу прилагођавања и осавремењавања.

Кодекс утврђује само опште принципе и сви захтеви који произилазе из њега су дефинисани тако да се могу прилагодити свакој ветеринарској организацији без обзира на величину или област делатности. Међутим, уколико се поједини захтеви ипак не могу испунити због природе и специфичности ветеринарске организације, то не сме да утиче на способност или одговорност организације за обављање ветеринарске делатности. За посебне захтеве у појединим ветеринарским делатностима је потребно развити додатна упутства.

Ветеринари морају поштовати начела ветеринарске етике и правила понашања, а ветеринарске организације морају имати систем управљања квалитетом, израђен у складу са правилима добре ветеринарске праксе. Ветеринари морају да се залажу за добробит и здравље животиња без обзира на подручје рада. При процени добробити животиња, ветеринари увек морају да поштују основна права животиња (на храну и воду, на заштиту од бола, на заштиту од повреда и болести, на заштиту од страха и стреса, на боравак у одговарајућим условима).

Захтеви из кодекса се односе на однос према:

- корисницима услуга,
- медицинским производима,
- другом особљу,
- заштити здравља и сигурности на раду,
- јавном здравству,
- заштити животне средине и
- надлежним управним телима.

Закон о добробити животиња (Службени гласник РС, бр. 41/2009) дефинише појам добре ветеринарске праксе у члану 5. Добра ветеринарска пракса, на основу овог Закона, обухвата принципе професионалног понашања и спровођења система управљања квалитетом рада свих оних који обављају ветеринарску делатност у складу са правилима ветеринарске етике.

Законом је изричито забрањено подвргавање или омогућавање подвргавања животиње интервенцији која се спроводи без стручне бриге и хуманости и противно правилима добре ветеринарске праксе. Забрањено је и давање животињи лекова, медицинских и других сличних средстава која немају за циљ дијагностику, превентиву и лечење животиње и побољшање њеног здравственог стања, а могу довести до промене у њеном понашању или физичких и психичким способностима.

На основу истог Закона (члан 13.), интервенције на животињама којима се нарушава физичка, психичка, односно генетичка целовитост животиња, може да обавља само ветеринар, а изузетно и власник, односно, држалац животиње. Министар ближе прописује врсте интервенција које може обављати власник, односно држалац животиње и врсте интервенција које може обављати само ветеринар, као и врсте интервенција које се могу обављати без примене анестезије. За обављање болне интервенције на животињама, обавезна је анестезија, а у постоперативном току аналгезија. Интервенције на животињама без употребе анестезије, могу се обављати ако анестезија може изазвати смрт животиње, при спровођењу дијагностичких поступака или ако анестезија проузрокује већи бол него што га изазива интервенција.

Све интервенције које обавља ветеринар, морају се обављати у складу са добром ветеринарском праксом.

Поред овога, Закон о добробити животиња прописује дужност сваког грађанина Републике Србије да спречи и пријави све облике злостављања животиња и угрожавања њиховог живота, здравља и добробити.

Закон о ветеринарству одређује шта све спада у ветеринарску делатност, која лица могу да их обављају и под којим условима. Закон обавезује ветеринаре и ветеринарске техничаре да се стално стручно усавршавају, што је веома важно за квалитет њиховог рада.

13.1 Систем управљања квалитетом унутар ветеринарске организације

Овај део Кодекса дефинише систем управљања квалитетом који помаже ветеринарској организацији да омогући унапређење задовољства корисника услуга. Поред овога, подстиче ветеринарску организацију на анализирање захтева својих корисника услуга и контролу активности које доприносе квалитету пружене услуге.

Руководство ветеринарске организације мора да развије систем квалитета и у њега треба да укључи све запослене. Систем квалитета мора укључивати стратешке смернице ветеринарске организације и мора бити дизајниран тако да удовољи захтевима клијената и одговарајућим важећим прописима. Руководство мора бити одговорно за успешност овог корака.

Систем квалитета ветеринарске организације мора одређивати циљеве квалитета који се морају постићи за добробит корисника услуга, као и за добробит саме организације (профитабилност). Хијерархијски и оствариви циљеви квалитета морају бити дефинисани, а активности у вези са циљевима квалитета морају да буду дефинисане и планиране. При дефинисању циљева треба да се узму у обзир финансијски, материјални и људски ресурси. Систем квалитета мора осигуравати предузимање мера како би се утврдили захтеви, очекивања и задовољство пруженом услугом корисника услуга и других заинтересованих страна. Јасно се мора знати ко су корисници и заинтересоване стране, шта су њихове потребе и како проценити њихово задовољство. Ове информације морају да буду прослеђене запосленима (особљу) те доступне и препознате унутар ветеринарске организације.

Ветеринарска организација мора да идентификује своје пословне процесе и да надзире, мери и анализира њихово спровођење и да их редовно унапређује. Систем управљања квалитетом мора бити јасно дефинисан, документован, примењен, евалуиран, контролисан и стално унапређиван. Документација система квалитета мора да садржи потписану изјаву руководства у којој се наводи јасна преданост квалитету, приручник о квалитету, поступке који се односе на све процесе, документе потребне за осигурање планирања, спровођења и надзора процеса. Наведена документација може бити било којег облика и на било којем типу медија.

Унутар ветеринарске организације, руководство мора износити све информације у вези са системом квалитета и квалитетом пружања саме услуге. Руководство мора бити узор запосленима, те мора препознавати успех и постигнућа запослених.

14.0 Уместо закључка

Као што је у уводу напоменуто, ни један уџбеник не може да обухвати све ситуације и недоумице које се намећу при свакодневном раду и животу доктора ветеринарске медицине. При избору исправног поступања, ови стручњаци, увек морају да буду свесни своје моралне и законске одговорности. Иако је немогуће имати увек спреман одговор, могуће је поседовати капацитете да се до њега дође. Основе ове способности се, свакако, налазе како у сталном стручном, тако и личном усавршавању и напредовању. Као линија водиља, сваког доктора ветеринарске медицине може да послужи, код нас још увек незванична, Ветеринарска заклетва.

14.1 Ветеринарска заклетва

Људска бића су одговорна за очување глобалног окружења и омогућавање хармоније са осталим живим бићима.

Ветеринари су посебно одговорни за здравље животиња и играју важну улогу блиско повезану са здрављем људи.

То их ставља у позицију да креирају услове под којима људи и животиње могу да коегзистирају.

Ветеринари такође морају да позитивно одговарају на захтеве друштва за широким и разноврсним подручјима стручности и тако омогућавају људима да уживају у духовном богатству и животним радостима.

Ветеринари морају да обављају свој посао проицљиво и са непоколебљивим приступом, што ће им омогућити да се осећају поносним у испуњавању њихове виталне друштвене мисије и да своје животе духовно испуне.

Ветеринарска служба има обавезу да стално унапређује заштиту здравља животиња, заштиту животне средине, да спроводи мере за спречавање појављивања и ширења зооноза, да даје свој допринос производњи довољне количине хране животињског порекла која је квалитетна, здравствено исправна, доступна и религијски прихватљива.

Ми, ветеринари, дајемо реч.

*Да ћемо поштоваћи животе наших пацијената и бринући о њиховом здрављу и
ишако истовремено радити на унапређењу људској здравља и блајосћања.*

*Да ћемо радити на успостављању везе између људи и животиња за развој
спокојној друштва и очувања животној окружења.*

*Да ћемо даље јачаћи наш карактер и учити као савесни чланови друштва и
борити се за реч и понашање достојно стручњака.*

*Да ћемо настојати да овладамо најновијим сазнањима ветеринарске медицине и
да ћемо усавршаваћи и ширити нашу вештину као и унапређивати сарадњу са
сродним наукама.*

*Да ћемо одржаваћи блиску међусобну и међународну везу и сарадњу радећи ишако
за најредак ветеринарске професије широм света.*

15.0 Литература

1. Алексић, З., Ђукић Б., Вицковић Д.: *Законски прописи у ветеринарској медицини*, НИП „Привредни гласник“, Београд, 1994.
2. Аристотел: *Никомахова етика*, Београд: Култура, 1970.
3. Бабић, Ј.: *Етика и морал*, Theoria 1, 0351–2274: 51, 35-48, 2008.
4. Батрићевић, А.: *Етички и правни оквири за заштиту добробити експерименталних животиња у Републици Србији*, Гласник Адвокатске коморе Војводине, Адвокатска комора Војводине, 84: 11, 726-751, Нови Сад, 2012.
5. Бошњак, Б.: *Филозофија од Аристотела до ренесансе*, Матица Хрватска, Загреб 1982.
6. Браун, Б.: *Велика храброст*, Верба, Београд, 2015.
7. Видановић, И.: *Речник социјалног рада*, Друштво социјалних радника Србије, Асоцијација центра за социјални рад Србије, Унија Студената социјалног рада, Београд, 2006.
8. Де Жареден, Ц.Р.: *Еколошка етика – увод у еколошку филозофију*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2006.
9. Десимировић, В.: *Савремена медицинска психологија*, Наука, Београд, 1994.
10. Ђукић, Б., Вицковић Д.: *Законски прописи у ветеринарској медицини*, ОЗИД, Београд, 1989.
11. Ђукић, Б.: *Ветеринарско-медицинска етика*, Вуканс, Београд, 1996.
12. Ђурић, Н.М.: *Историја хеленске етике*, БИГЗ, Београд, 1976.
13. Јодл, Ф.: *Историја етике*, I и II део, Сарајево, 1953.
14. Јокановић, В.: *Вадемекум – литерарно-логистички приручник за Хипократове следбенике*, Српска академија медицинских наука СЛД, Огранак за Војводину, Нови Сад, 2008.
15. Катић, Р.: *Хиландарски медицински кодекс Н. 517 Превод*, Народна библиотека Србије, Београд 1989.
16. Конт-Спонвил, А.: *Мала расправа о великим врлинама*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 2014.
17. Лукић, Р.: *Социологија морала*, Београд: Научна књига, 1976.
18. Марић, Ј.: *Медицинска етика*, „Силмир“, Београд, 1995.
19. Митровић, М., Петровић, С.: *Социологија*, Завод за уџбенике и наставна средства: Београд, 1994.
20. Ненадовић, М.: *Медицинска етика - друго издање*, Београд: Косовска Митровица: Медицински факултет Универзитета у Приштини, 2007.
21. Поповић, Б.: *Увод у психологију морала*, Београд: Научна књига, 1977.
22. Сингер, П.: *Увод у етику*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 2004.

23. Стојанац, Н.: *Законски прописи у ветеринарској медицини*, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2017.
24. Човић, А.: *Медицина – етика – биоетика*, Медицински факултет Свеучилишта у Загребу, 2010.
25. Цинић, Ф.: *Етика*, Институт друштвених наука и Ветеринарски факултет, Београд, 1995.
26. Becker, L.C., Charlotte B. Becker: *Encyclopedia of Ethics, Second edition in three volumes*, New York: Routledge, 2002.
27. LaFollette, H.: *Ethics in Practice: An Anthology*. Wiley Blackwell, 4th edition, Oxford, 2014.
28. Littlejohn, S., Foss K.: *Encyclopedia of communication theory*, Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc., 2009.
29. Perle, S.M.: *Morality and Ethics: An Introduction*, Dynamic Chiropractic, 22: 06, 2004.
30. Regan, T.: *The Case for Animal Rights*, University of California, USA, 1983.
31. Singer, P.: *Ethics*, Oxford University Press, New York, 1994.
32. Singer, P.: *Writings on an Ethical Life*, Harper Collins Publishers, London, 2000.
33. Skorin-Kapov, J.: *The Intertwining of Aesthetics and Ethics: Exceeding of Expectations, Ecstasy, Sublimity*. Lexington Books, 2016.
34. Solomon, R.C.: *Morality and the Good Life: An Introduction to Ethics Through Classical Sources*, New York: McGraw-Hill Book Company, 1984.

Правни акти:

35. Закон о ветеринарству, Сл. гласник РС бр. 91/2005, 30/2010 и 93/2012
36. Закон о добробити животиња, Сл.гласник РС бр.41/2009
37. Закон о безбедности хране, Сл.гласник РС бр.41/2009
38. Закон о лековима и медицинским средствима, Сл. гласник РС бр. 30/2010 и 107/2012
39. Закон о сточарству, Сл.гласник РС бр.41/2009, 93/2012 и 14/2016
40. Кодекс ветеринарско-медицинске етике
<http://www.vetks.org.rs/documents/organizaciona/kodeks.pdf>
41. Дисциплинско-етички правилник
<http://www.vetks.org.rs/documents/normativna/disc-eticki%20prav.pdf>

Web адресе друштава и организација:

42. ВКС – Ветеринарска комора Србије (<http://www.vetks.org.rs/>)
43. СВД – Српско ветеринарско друштво (<https://svd.rs/>)

44. EAEVE – The European Association of Establishments for Veterinary Education – Evropska asocijacija veterinarskih visokoškolskih ustanova (<http://www.eave.org/>)
45. FECAVA – The Federation of Companion Animal Veterinary Associations – Европска федерација ветеринара мале праксе (<http://www.fecava.org/>)
46. FVE – The Federation of Veterinarians of Europe – Федерација ветеринара Европе (<http://www.fve.org/>)
47. OIE – World Organisation for Animal Health (Office International des Epizooties) – Светска организација за здравље животиња (<http://www.oie.int/>)
48. WHO – World Health Organization – Светска здравствена организација (<http://www.who.int/>)
49. WSAVA – World Small Animal Veterinary Association – Светска ветеринарска организација за мале животиње (<http://www.wsava.org/>)
50. WVA – The World Veterinary Association – Светска ветеринарска организација (<http://www.worldvet.org/>)

О ауторима

Др Зденко Каначки рођен је 15. августа 1977. године у Панчеву, где је завршио основну школу и гимназију. Факултет ветеринарске медицине Универзитета у Београду уписао је 1996. године, а дипломирао 2002. године са просеком 9,70 и проглашен за најбољег студента генерације. Последипломске, магистарске студије уписао је на Пољопривредном факултету Универзитета у Новом Саду 2002. године, а магистарску тезу одбранио је 2006. године. Докторску дисертацију одбранио је 2011. године на Пољопривредном факултету Универзитета у Новом Саду. Као студент постиптомац и стипендиста Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије укључен је у наставни процес и научно-истраживачки рад на Пољопривредном факултету Универзитета у Новом Саду. Од 2004. године запослен је на Пољопривредном факултету Универзитета у Новом Саду, на Департману за ветеринарску медицину у звању асистента приправника. У звање асистента изабран је 2009. године, у звање доцента 2011. године, а у звање ванредног професора за ужу научну област Анатомија, хистологија и физиологија животиња 2016. године. До сада је објавио више од 100 научно-истраживачких радова и два практикума. Као истраживач учествовао је у реализацији шест пројеката. Председник је Етичке комисије за заштиту добробити огледних животиња Универзитета у Новом Саду.

Др Марија Пајић рођена Нешић, 12. априла 1978. године у Сенти, детињство је провела у Мољу где је завршила основну школу. Завршила је Гимназију „Јован Јовановић Змај” у Новом Саду. Студије ветеринарске медицине уписала је 1997. године на Факултету ветеринарске медицине Универзитета у Београду. Године 1999. добија стипендију Републике Мађарске и студије наставља на Универзитету ветеринарских наука у Будимпешти. У Србију се враћа 2001. године и 2006. године завршава студије у Новом Саду, на Пољопривредном факултету, са просечном оценом 9,00. На Департману ветеринарске медицине Пољопривредног факултета у Новом Саду завршила је 2008. године Мастер студије, а 2014. године Докторске студије са просеком 10,00. Запослена је на Пољопривредном факултету у Новом Саду од 2007. године, када је изабрана у звање сарадника у настави. У звање асистента изабрана је 2009. године, а у звање доцента изабрана је 2015. године за ужу научну област Болести животиња и хигијена анималних производа. До сада је аутор и коаутор више од осамдесет научних радова и саопштења из области ветеринарске медицине. Као истраживач учествовала је у реализацији једног међународног и три домаћа пројекта. Члан је Етичке комисије за заштиту добробити огледних животиња Универзитета у Новом Саду.

